

ANAYASA MAHKEMESİNİN YORUMLU RET KARARLARI

Interpretative Dismissal Decisions of the Constitutional Court

Dr. Öğr. Üyesi Abdülsamet GÜLLER*
Arş. Gör. Dr. Mustafa Fatih SARI**

ÖZET

Anayasa yargısında içtihat yoluyla ortaya çıkan Anayasa'ya uygun yorum tekniği ve bununla irtibatlı olarak verilen yorumlu ret kararı, doktrinde yoğun tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Bu tartışmaların özellikle Anayasa Mahkemesinin böyle bir karar verme yetkisine sahip olup olmadığı üzerinde düğümlendiği görülmektedir. Her iki görüş açısından çok sayıda argüman ortaya konulmuş ve aynı zamanda diğer görüşün neden isabetli olmadığı hakkında gerekçeler serdedilmiştir. Literatürdeki bu yoğun tartışmalara rağmen bu karar türünün Anayasa Mahkemesince istikrarlı bir biçimde kullanılmaya devam ettiği bilinmektedir. Bu çalışmada öğretilerde şu ana kadar benimsenmiş olan görüşler ele alındıktan sonra, bir çırpıda bu karar türünün verilmesini önleyecek argümanların bulunmasının güç olduğu ortaya konulacak, öte yandan bahse konu karara yönelik birtakım eleştirilerin gerçeklik taşıdığı da sebepleriyle birlikte gösterilecektir. Bu bağlamda çalışmanın temel aksı, Anayasa Mahkemesinin böyle bir karar veremeyeceğini savunmak yerine, Mahkemenin bu karara başvururken hangi sınırlara tabi olacağını belirlemesinin daha makul bir yol olacağı üzerinedir. Böylece yo-

* Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, abdulsamet.guller@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0744-3528

** Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, mustafafatihsari@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6803-669X

rumlu redde ilişkin tartışmalara özgün bir katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anayasallık denetimi, Anayasaya uygun yorum, iptal kararı, yorumlu ret kararı, Anayasa Mahkemesi karar gerekçelerinin bağlayıcılığı.

ABSTRACT

The framework of constitutional interpretation grounded in compliance with the Constitution, which has emerged through case law in constitutional justice, along with the interpretative dismissal decisions rendered in connection with this framework, has sparked intense debates within the legal doctrine. It is observed that these debates predominantly focus on the question of whether the Constitutional Court is vested with the authority to render such a decision. Numerous arguments have been put forward in favour of both perspectives, alongside explanations as to why the opposing view may not be convincing. Despite these intense debates in the literature, it is well-established that this type of decision continues to be consistently applied by the Constitutional Court. In this study, after examining the doctrinal positions adopted to date, it will be demonstrated that it is challenging to find arguments that could prevent the issuance of this type of decision. Furthermore, it will be shown that certain criticisms directed at the decision in question are substantiated. In this context, the central focus of the study is not to argue that the Constitutional Court cannot issue such a decision, but rather to identify the limits within which the Court would be constrained when resorting to this decision. In doing so, the study aims to provide an original contribution to the ongoing debates.

Keywords: Constitutionality review, constitutional interpretation, annulment decision, interpretative dismissal decision, binding nature of Constitutional Court's judgments.

GİRİŞ

Anayasa Mahkemesinin norm denetimi sırasında önüne gelen bir kuralı incelerken, o kurala anayasaya uygun bir anlam vermek suretiyle iptal talebini reddetmesi anlamına gelen yorumlu ret kararları, gerek karşılaştırmalı anayasa yargısında, gerekse Türk sisteminde yerleşik bir uygulamaya sahiptir. Gerçekten dünya üzerinde çok sayıda anayasa mahkemesinin bu yorum tekniğini kullandığı ve bu kapsamda birtakım teorik kıstaslar belirlediği bilinmektedir. Bunun gibi Türk Anayasa Mahkemesi de hem 1961 hem de 1982 Anayasaları döneminde bu tekniğe başvurmak suretiyle hatırı sayılır ölçüde yorumlu ret kararı vermiştir. Bu karar kategorisinin bu ölçüde yaygın olmasına karşılık doktrinde bu ölçüde bir kabule şayan olduğu söylenemez. Gerçekten bu konuya ilişkin kaleme alınan çok sayıda eser ve bu sırada ortaya konulan görüşler incelendiğinde, yorumlu ret tekniğine yönelik pek çok eleştirinin serdedildiği ve Anayasa Mahkemesinin böyle bir karar veremeyeceğinin savunulduğu görülmektedir. Bunun gibi diğer çok sayıda yazar da Mahkemenin yorumlu ret kararı verme yetkisine sahip olduğunu muhtelif argümanlarla ortaya koymuştur. Şu hâlde anayasaya uygun yorum yöntemi açısından Türk anayasa hukuku öğretisinin adeta bıçak gibi ortadan ikiye ayrılmış olduğu söylenebilir. Yorumlu redde ilişkin tartışmaların bu denli şiddetli olması ve Anayasa Mahkemesinin de yakın tarihlere kadar bu karar türünü kullanmayı sürdürmesi karşısında, bu konuyu incelemeye devam edilmesinin önem taşıdığı yadsınamaz. Şu hâlde yorumlu ret meselesinin öğretilde hâlen tüketilmediği ve anayasa yargımızın bünyesinde önemli bir sorun olarak var olmaya devam ettiği kuşkusuzdur. Bu çalışmada da sözü edilen ihtiyaca dayalı olarak anayasaya uygun yorum ve buna bağlı olarak verilen yorumlu ret kararlarının bütün yönleriyle ele alınması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte çalışmaya özgünlük katmak adına doktrinde bu konuyu ele alırken genel olarak tercih edilen yaklaşımdan farklı olarak yalnızca bir görüşün benimsenip diğer bakış açı-

sının değillenmesine çalışılmasından ziyade, her iki görüşün de birtakım handikapları olduğu üzerinde durulacak ve bu bağlamda özellikle gri alanların tespit edilmesine çalışılacaktır. Bu ise bizi Anayasa Mahkemesinin, yorumlu ret kararına ilişkin pratikleri sırasında nasıl sınırlanması gerektiği sorusunun ele alınmasının daha önemli olduğu sonucuna götürecektir.

Çalışmada, sözü edilen bu kavramsal örüntünün çizilebilmesi için öncelikle, yorumlu reddin ne olduğu veya ne olmadığı üzerinde derinlemesine bir şekilde durulması gerekmektedir. Bu bakımdan ilk olarak yorumlu ret kararlarının tanımı, kapsamı ve Anayasa Mahkemesinin örnek kararları üzerinden genel bir çerçeve sunulmasına çalışılacaktır. Akabinde bu kavram setleri üzerinden hareketle tartışmanın boyutunu ve derinliğini ortaya koyabilmek adına doktrinde son derece geniş bir ölçüde ortaya konulan farklı görüşler derlenerek aktarılacaktır. Çalışma bütün bu tartışmaların düğümlendiği ve bir sonuca bağlandığı çözümlenmeleri içeren sonuç ve değerlendirme bölümüyle sona erecektir.

I. YORUMLU RET KARARLARININ GENEL ÇERÇEVESİ

A. TANIMI VE KAPSAMI

Anayasa yargısında içtihat yoluyla üretilmiş bir karar türü olan “*yorumlu ret*”, öğretilde muhtelif isimlerle ifade edilmektedir. Bu çerçevede özellikle anılan karar türünün doğmasını sağlayan bir muhakeme yöntemi olmakla birlikte sıklıkla aynı kavramı ifade etmek için de kullanılan “anayasaya uygun yorum” terimi dikkat çeker¹. Bundan başka “yorumlayı-

1 Çağlar, B. (1984). “Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. 5., S. 1-3., s. 30; Öden, M. (2023). *Türk Anayasa Yargısında Norm Denetimi*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 415 vd.; Oder, B. E. (2010). *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, İstanbul: Beta Yayınları, s. 121 vd.

cı karar"², "mutavassıt (ortalama) karar"³, "yorum kaydıyla anayasaya uygunluk kararı"⁴, "şarta bağlı anayasaya uygunluk"⁵ veya "şartlı (rezervli) ret"⁶ gibi adlarla da anılmaktadır. Bahse konu karar türünde bir norm, anayasaya uygun olarak yorumlanabildiği, dolayısıyla anayasaya uygun bir anlam taşıyabildiği takdirde iptal edilmez, bunun yerine anayasaya uygun düşen yorum tercih edilmek suretiyle onu hedefleyen dava veya itiraz reddedilerek kanunun hukuk düzenindeki varlığı korunur⁷. Bu bakımdan yorumlu ret kararı, Anayasa Mahkemesinin önüne gelen normu "belirli bir yorum, yani belirli bir anlam ve içerik şartıyla Anayasaya uygun bulup iptal talebinin veya itirazın reddine karar verdiği kararlardır"⁸. Bu yöntemi kullanırken Anayasa Mahkemesi, önce denetlediği kanunun anlamını kendi yorumuna göre saptamakta ve bu yorumlama sonucunda birbirine denk farklı anlamlar ortaya çıkmışsa, bunlardan anayasaya uygun olanı benimseyerek kanunu iptal etmekten kaçınmaktadır⁹.

- 2 Aliefendioğlu, Y. (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 310.
- 3 Kaboğlu, İ. (2007). *Anayasa Yargısı*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 141.
- 4 Gözler, K. (2023). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 459; Metin, Y. (2008). *Anayasanın Yorumlanması*, İstanbul: Asil Yayın Dağıtım, s. 73.
- 5 Çağlar, B. (1984). s. 30.
- 6 Anayurt, Ö. (2022). *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, Ankara: Seçkin Yayınları, s. 838 vd. Nitekim yazar, "yorumlu ret" kavramının yeterince açık olmadığını; maksadı ilk bakışta karşılamaktan uzak olduğunu; her kararın nihayetinde bir yoruma dayanmak zorunda olduğunu; "şartlı ret" deyiminin daha yerinde olduğunu söylemektedir (s. 839). Öte yandan Gözler de AYM'nin iptal yahut ret, bütün kararlarının zaten yorum içerdiğini belirtmek suretiyle AYM'nin bütün kararlarının "yorumlu ret" veya "yorumlu iptal" kararları olduğunu, diğer bir ifadeyle "yorumsuz" iptal veya "yorumsuz" ret kararı vermenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bkz. Gözler, K. (2021). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları, s. 1380.
- 7 Öden, M. (2023). s. 415.
- 8 Döner, A. (2008). *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gereçlerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar*, içinde Yazıcı, S., Gözler, K., Göztepe, E. (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan C. 2* (ss. 215-233), Ankara: Yetkin Yayınları, s. 222.
- 9 Sağlam, F. (1996). "Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesi'nin Yasama Yürütme ve Yargı ile İlişkisi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 13., s. 51.

Anayasa Mahkemesi, bu karara başvurması hâlinde, “*gerekçede belirtilen çekinceler saklı kalmak kaydıyla anayasaya uygunluk kararı*” vermiş olur¹⁰. Şu hâlde bu karar neticesinde ilgili norm yürürlükte kalmaya devam ettiğinden, esasen bir ret kararının ortaya çıktığında şüphe yoktur. Ancak burada olağan bir ret kararından daha farklı bir sonuç doğmaktadır. Nitekim bu teknikle Anayasa Mahkemesi, ilgili normun sadece anayasaya uygunluk denetimini yaptığı sırada belirlenen spesifik bir anlamının Anayasa’ya uygun olduğuna karar vererek, böylelikle diğer mahkemelerce uygulanması gereken anlamı da göstermiş olur¹¹. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi, anayasaya aykırılık talebine ilişkin olağan bir ret kararından farklı olarak burada, normun belirli anlam veya anlamlarının anayasaya aykırı olacağını kabul etmekte ve fakat diğer bazı anlam veya anlamlarının ise anayasaya uygun olduğunu belirleyerek, kuralın anayasaya uygun olan bu içeriği itibarıyla uygulanması amacıyla iptal talebinin reddi yönünde hüküm kurmaktadır. Anayasa Mahkemesinin bu tarz bir karar vermesinin sonucu olarak, normun kapsamını saptamış olduğu belirtilmelidir. Nitekim Mahkemenin, kuralın bundan sonraki uygulaması açısından, yapmış olduğu yorum marifetiyle bazı hususları kanun kapsamına dâhil ederken, bazılarını ise dışarıda tutmaktadır¹². Anayasa Mahkemesi, böylece üzerinde anayasallık denetimi icra ettiği normun, sınırlandırılan bu kapsam yönünden anayasaya uygun olduğunu ilan etmekte, anayasaya aykırılığını tespit ettiği ve bu kapsamın dışında kalan içeriğin ise diğer mahkemelerce uygulanmamasını beklemektedir.

Anayasaya uygun yorum tekniğinin temel aldığı anlayışa göre, anayasanın üstünlüğü prensibi, yalnızca kanunların anayasaya uygun olarak çıkarılmasını değil ve fakat aynı zamanda anayasaya uygun olarak yorumlanmasını da zorunlu

10 Anayurt, Ö. (2022). s. 838.

11 Aliefendioğlu, Y. (1996). s. 192-193.

12 Metin, Y. (2008). s. 73.

kılar¹³. Gerçekten de anayasaya uygunluk, üst normun sadece anayasallık denetimi sırasında Anayasa Mahkemesince iptalle ölçü teşkil edecek bir referans norm olma vasfını taşıması anlamına gelmemeli, bundan başka normların yorumlanarak anlamlandırılması ve uygulanması sırasında da bütün mahkemelerce dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla anayasaya uygun yorumun, aykırı yorumdan üstün olmasının sebebi, doğrudan doğruya anayasanın normlar hiyerarşisinin tepesinde yer almasıyla ilişkilendirilmiştir¹⁴. Anayasa, normlar hiyerarşisinin en üstünde olduğu için altında yer alan kendisine aykırı normları da geçersiz kılacaktır. Şu hâlde, anayasaya uygun yorumda esas alınan norma bağlılık ilkesi değil, anayasaya bağlılık ilkesidir¹⁵. Anayasaya uygun yorumun kaynak aldığı anlayışa göre, bir normun denetlenmesi sırasında anayasaya uygun olarak yorumlanması, yargı denetiminin amacına daha uygundur. Nitekim norm denetiminin amacı, anayasanın korunması ve ona uygunluğun sağlanması olduğundan eğer kanunun anayasaya uygun olarak yorumlanabiliyorsa, iptal edilmesine ihtiyaç kalmadan da bu amaç sağlanıyor demektir¹⁶. Görüldüğü üzere bu yöntemle, normun anlamlandırılması sürecinde anayasaya uygun olan yorumun tercih edilmesi ve anayasaya aykırı olan yorum seçeneklerinin saf dışı bırakılması suretiyle normun varlığının korunması amaçlanmaktadır¹⁷. Bu bakımdan anayasaya uygun yorum ilkesinin, hukuk düzeninin birliğinin, anayasanın üstünlüğünün ve normlar

13 Öden, M. (2023). s. 415.

14 Aliefendioğlu, Y. (1996). s. 192; Karan, U. (2018). *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 22.

15 Metin, Y. (2008). s. 74. Anayasa Mahkemesi de anayasaya uygun yorum ilkesini anayasanın üstünlüğü prensibine dayandırmaktadır. Nitekim Mahkemeye göre, "İptal konusu yasa hükmünün yorumunda da, bütün yasa hükümlerinin yorumunda olduğu gibi, Anayasa'nın 8. maddesinde belirtilen Anayasa'nın üstünlüğü ilkesinin ve bu arada Anayasa'nın 2. maddesi uyarınca hukuk devleti olan Türk Devletinde kazanılmış hakların korunmasının zorunlu olduğunun gözönünde bulundurulması gerektir." (AYM, E.1968/38, K.1969/34, 12/6/1969, § 4)

16 Öden, M. (2023). s. 415.

17 Oder, B. E. (2010). s. 151.

hiyerarşisinin bir gereği olarak kabul edildiği söylenebilir¹⁸.

Yorumlu ret kararı verilmesinin altında yatan nedenler, normu anayasaya aykırı kılan anlatımlardan arındırmak; norm metninin anayasaya uygunluğu konusunda gerekli açıklamaları getirmek; normu uygulayacak görevli makamların anayasaya uygun uygulama şartlarını saptamak; yasama organı ile uyumsuzlukların çoğalmasını önlemek ve verilecek olası bir iptal kararının hukuk düzeninde yol açabileceği olumsuzlukları önlemek biçiminde ifade edilmiştir¹⁹. Dolayısıyla anayasa mahkemelerinin bu karar türünü benimsemesinin altında kayda değer pratik ihtiyaçların bulunduğu söylenebilir. Bununla bağlantılı olarak bahse konu yorum yöntemine kurumsal açıdan bakıldığında şu dört noktanın tespit edilerek çerçevelenmesi mümkündür: 1- anayasaya uygunluk karinesi, 2- iptal yolunun ölçülü kullanımıyla bağlantılı olarak normun mevcudiyetini korumayı amaçlayan “norm lehine davranma ilkesi (*favor legis*)” 3- anayasanın üstünlüğü ilkesi ve hukuk düzeninin bütünlüğü, 4- işlevsellik²⁰. Anayasaya uygunluk karinesiyle kuşku hâlinde kanunun anayasaya uygun sayılmasına ilişkin ilke öncelenirken, *favor legis* ile anayasal devlet ve demokrasi arasındaki tarihi gerilim yumuşatılmaktadır²¹. Çünkü bu sayede demokratik meşruiyete sahip olan yasama organının temsil ilişkisinin bir sonucu olarak ürettiği normların iptalinden kaçınılarak, ilgili kuralın anayasaya uygun biçimde yaşaması sağlanmakta, böylece yasama yetkisinin sınırlandırılmasından imtina edilmektedir. Bu bakımdan norm lehine davranma ilkesi uyarınca kabul edilen anayasaya uygun yorum, demokratik devlet ilkesi lehine bir uygulamadır²². Ayrıca iptal kararı sıklıkla muhalefetin bir siyasal reddi olarak telakki edildiğinden, ilgili kanunu anayasaya uygun yorumlayan Anayasa Mahkemesi yasama organı ile muhale-

18 Çağlar, B. (1984). s. 30.

19 Karan, U. (2018). s. 21-22.

20 Oder, B. E. (2010). s. 151-152.

21 a.g.e. s. 152-154.

22 a.g.e. s. 154.

fet arasında ihtilafların çoğalmasını da engellemiş olacaktır²³. Hukukun bütünlüğü ile anayasanın üstünlüğü ilkesinin, anayasal düzenin değişmesi durumunda anayasa öncesi yapılmış eski normların anayasaya uygun olarak yorumlanmasını sağlamada güçlü bir teorik temel sağladığı açık olmakla birlikte iptal yolunun da normlar arası çatışmayı gidermek suretiyle hukukun bütünlüğünü sağladığı ve anayasanın üstünlüğüne hizmet ettiği gerçeği karşısında anayasaya uygun yorumun niçin tercih edilmesi gerektiği yalnızca hukukun bütünlüğü ve anayasanın üstünlüğü ilkelerine dayanılarak açıklanamayacaktır²⁴. Son olarak yukarıda da kısmen değinilen hukuk düzeninde boşluk yaratmama, hukuki sürekliliğin ve öngörülebilirliğin korunması ve kazanılmış haklara ilişkin şikâyetlerin doğmasını önleme gibi faydaların anayasaya uygun yorumun işlevsel yönünü teşkil ettiği vurgulanmalıdır.

Yukarıda belirtildiği üzere anayasaya uygun yorum yöntemi doğrudan pozitif bir dayanakla doğmamış ve yargısal içtihat neticesinde gün yüzüne çıkmıştır²⁵. Bu kapsamda özellikle İsviçre Federal Mahkemesi, İtalya, Avusturya ve Alman Anayasa Mahkemeleri ile Fransız Anayasa Konseyi, anayasaya uygun yorum tekniğine başvurmaktadır²⁶. Bu listeye İspanya ve Kanada ile 1990'lı yıllarda demokrasiye geçen ve Anayasa Mahkemelerini kuran Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan gibi ülkelerin de eklenmesi mümkündür²⁷. Anılan uygulamalar arasında Alman Federal Anayasa Mahkemesinin kayda

23 Kaboğlu, İ. (2007). s. 146.

24 Oder, B. E. (2010). s. 155-156.

25 Anayasaya uygun yorum neticesinde erişilen yorumlu redde ilişkin uygulamalar içtihatla ortaya çıkmışken Birleşik Krallık'ta 1998 tarihli İnsan Hakları Kanunu ile ihdas edilen anayasal denetim yolunun bu karar tekniğine ilişkin pozitif bir dayanak barındırdığı görülmektedir. Nitekim anılan kanunun 3. maddesinde gösterilen kapsama giren her durumda yorumlu ret yoluna başvurulması gerekmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Yüksel, İ. (2013). *Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Kararı*, Ankara: Adalet Yayınevi.

26 Çağlar, B. (1984). s. 30.

27 Ergül, O. (2007). *Yeni Kurumsal Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 140-141.

değer kavramsal çerçevelenmeler yaptığı görülür. Bu bağlamda Karlsruhe Mahkemesi, 1953 yılındaki meşhur içtihadında, kanunun anayasaya uyumlu bir şekilde yorumlanmasının mümkün olması ve anayasaya uygun yorumlanma durumunda da anlamını koruması şartlarının aynı anda mevcut olması hâlinde ilgili kanunun anayasaya aykırı olamayacağını kabul etmektedir²⁸. Şu hâlde bu yönetime başvurulabilmesi için normun birden fazla yolla anlaşılmaya elverişli olması icap eder. Şu hâlde denetlenen kuralın anlamı açıksa ve farklı türde yorumlara elvermiyorsa, doğal olarak yorumlu redde gidilemez. Bundan başka muhtemel birden fazla yorum arasından en az birinin anayasaya uygun olmasının zorunlu şart olduğu da açıktır. Aksi takdirde kuralın iptaline gidilmesi dışında bir seçenek yoktur. Öte yandan Anayasa Mahkemesinin bu yönetime başvurabilmesi için yüksek mahkemeler dâhil diğer yargı yerlerinin yorumuyla da kayıtlı olmaması gerekir²⁹. Bu durum, anayasaya aykırılık iddiasının bilhassa diğer mahkemelerce itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesine getirilmesi hâlinde kendini göstermektedir. Nitekim bu ihtimalde diğer mahkemeler ilgili normu anayasaya aykırı olan anlamı itibarıyla yorumlamış ve bu iddia ile Anayasa Mahkemesine müracaat etmiştir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin anayasaya uygun yorum tekniğini kullanabilmesi için bu yoruma iştirak etmeyip kendi yorumunu üretmesi ve onu anayasaya aykırı olan ve diğer mahkemelerce benimsenen yoruma tercih etmesi gerekir. Tam da bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin lanse ettiği anayasaya uygun yorumun bir anlam taşıyabilmesi için diğer yargı mercilerinin ve bu arada özellikle yüksek mahkemelerin, Anayasa Mahkemesinin kararından sonra eski yorumlarında direnmeyip anayasaya uygun yeni yoruma itibar etmeleri gerekir³⁰. Gerçekten de yorumlu ret kararının varlık kazanabilmesi için Anayasa Mahkemesini iptal talebini reddetmeye sevk eden gerekçelerin dikkate alınma-

28 Oder, B. E. (2010). s. 136.

29 Metin, Y. (2008). s. 73.

30 Sağlam, F. (1996). s. 51.

sı zorunluluk taşır. Gerekçenin hükmün anlamı için zorunlu olarak ayırt edici bir veri sunmadığı olağan ret kararlarından farklı olarak, yorumlu ret kararlarının bir anlam taşıyabilmesi için gerekçenin mutlaka bağlayıcılık taşıması icap ettiğinden, bu karar türü bakımından gerekçelerin diğer mahkemeler ve uygulayıcılar nezdinde bağlayıcı olması bir varlık koşulu teşkil etmektedir³¹. Şu hâlde yorumlu ret kararının kabul edilebilmesi için bu tür kararların hüküm fıkrasının yanı sıra hükme esas teşkil eden gerekçelerinin de bağlayıcılığının kabul edilmesi şarttır. Bu durumda bağlayıcılık sorununun da yorumlu ret karar tekniğine ilişkin tartışmalarda mündemiç olduğu açıktır. Buraya kadar muhtelif sistemlerde Anayasa Mahkemelerinin kullandığı anayasaya uygun yorum tekniğinden doğan yorumlu ret kararının genel çerçevesi ve anlamı üzerinde durulmuş olup, bu karar türüne ve bağlayıcılık sorununa yönelik öğretide tebellür eden tartışmalar aşağıda detaylıca ele alınacaktır.

B. ANAYASA MAHKEMESİNİN ÖRNEK KARARLARI

Anayasa Mahkemesi, gerek 1961 gerekse 1982 Anayasası döneminde yorumlu ret kavramının kapsamına girebilecek çok sayıda karar vermiştir. Binaenaleyh bu karar türünün Anayasa Mahkemesinin tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olduğu belirtilmelidir. Bu durumu bizzat Anayasa Mahkemesi 1987 tarihli bir kararında şöyle ortaya koymuştur: “*Bir yasa hükmünün değişik yorumlara açık bulunması halinde Anayasa’yla bağdaşan ihtimale öncelik tanıma Anayasa’ya uygunluk denetiminde yerleşik bir yorum yöntemidir*”³². Bu itibarla bahse konu yöntemin diğer pek çok sistemin yanı sıra Türk anayasa yargısında da istikrar bulduğu söylenebilir. Bu başlık altında, bu kapsam içinde değerlendirilebilecek çok sayıda karardan dikkat çekici olanlar, eskiden yeniye doğru söz konusu karar kategorisinin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlayacak ölçüde incelenecektir.

31 Oder, B. E. (2010). s. 191.

32 AYM, E.1986/24, K.1987/8, 31/3/1987, § 94.

Anayasa Mahkemesinin anayasaya uygun yorum yapmak suretiyle ret sonucuna vardığı en eski karar tespit edebildiğimiz kadarıyla Mahkemenin henüz ilk yılında verilmiş bulunmaktadır³³. Anayasa Mahkemesinin önüne itiraz yoluyla gelen bu davada Çine Gezici Kadastro Mahkemesi, 9831 sayılı Orman Kanununun geçici 1. maddesinin Anayasaya aykırı olduğu iddiasına dayanmıştır. Anılan hükme göre: *“Ormanların tahdit ve kadastro sununun ikmaline kadar bu kanunun 1 inci maddesi takibatından çıkacak ihtilaflarda, bir yerin orman sayılıp sayılmayacağı Ziraat Vekaletince belirtilir.”* Dolayısıyla kanun hükmüne göre, kadastro sürecine yönelik yargılamalarda bir yerin orman arazisine dâhil olup olmadığına ilişkin bir tereddüt doğarsa bu husus Tarım Bakanlığına sorulacak ve Bakanlık ilgili arazinin orman vasfında olup olmadığını tespit edecektir. Kanunun bu düzenlemesi karşısında, Bakanlığın belirlemesinin mahkemeleri bağlayıp bağlamadığı konusunda bir belirsizlik ortaya çıkmış ve Yargıtay, 20/5/1957 gün ve 9/18 sayılı içtihadı birleştirme kararıyla, mahkemelerin Tarım Bakanlığının bildirisine göre hüküm vermeye mecbur oldukları sonucuna ulaşmıştır. Kadastro Mahkemesi, önündeki davada gerçek kişiler adına tespit edilen ve Orman Bölge Şefliğinin itirazı üzerine uyuşmazlık konusu hâline gelen arazinin niteliğini Bakanlığa sormuş ve Bakanlık dava konusu yerin orman sayılan yerlerden olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Mahkeme, içtihadı birleştirme kararında da belirtildiği üzere Orman Kanununun geçici 1. maddesi hükmü uyarınca Bakanlığın bu belirlemeyle bağlı olmasının Anayasanın mahkemelerin bağımsızlığını düzenleyen hükümlerine aykırı olduğu kanısına vararak somut norm denetimi yolunu işletmiştir. Nitekim Mahkemeye göre, bu nevi davalarda genel hükümler çerçevesinde tanık dinleyerek veya yerinde bilirkişi incelemesi yaptırarak mahkemenin kendi vicdani kanaatine göre karar vermesi gerekirken, davanın tarafı olan Tarım Bakanlığının bildirimiyile kayıtlı sayılmasının mahkemelerin bağımsızlığı ilkesiyle uyuşmadığı açıktır.

33 AYM, E.1962/211, K.1962/121, 26/12/1962.

Anayasa Mahkemesi bu talep karşısında, işin esasına girerken öncelikle konumuz açısından son derece ilginç olan şu tespiti yapmıştır:

“Bu geçici madde ile verilen yetkiye dayanarak bir yerin orman sayılıp sayılmayacağı hakkında Tarım Bakanlığının yapacağı belirtmenin hâkimi bağladığı ve kendisinin kesin olarak bu belirtmeye göre hüküm vermek zorunda bulunduğu kabul edilirse, bu maddenin Anayasamızın 132 nci maddesine aykırı olduğu sonucuna; aksi takdirde yani hâkimin bu belirtme ile bağlı olmadığı ve vicdanî kanısını sağlamak için durumun gerektirdiği incelemeleri ayrıca yapabileceği kabul edilirse, Anayasa’ya aykırılık söz konusu olamayacağı kanısına varılması gerekir. Mahkemenin iptal istemi hakkında bir karar verebilmek için, yukarıda belirtilen iki görüşten hangisinin kanuna ve hukuka uygun olduğu meselesini çözümlmek gerekir”³⁴.

Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi, ilk derece mahkemesinin yorumuyla ortaya çıkan anlamın anayasaya aykırı olduğunu açıkça ve tereddütten uzak bir şekilde kabul etmiştir. Mutat bir işleyişte, bu tespitten sonra iptal hükmüne varılması gerekirken Anayasa Mahkemesi, bahse konu hükmün diğer bir anlamının daha olduğunu saptayarak eğer bu sonuca varılırsa anayasaya aykırılıktan bahsedilemeyeceğini belirtmektedir. Bu yolda, Mahkeme, geçici 1. madde muvacehesince Bakanlık tarafından yapılan belirlemenin idari bir işlem niteliğinde olduğu ve bu itibarla da söz konusu işlemin yargı mercilerinin denetimi altında olması gerektiğini saptamıştır. Nitekim kanunda ilgili işlemin yargı denetimi dışında olacağına yönelik aksi yönde bir düzenlemenin yer almadığı kaldı ki bu yönde sarih bir hüküm olsaydı dahi bu durumun, Anayasanın idarenin hiçbir eylem ve işleminin hiçbir hâlde, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamayacağını âmir 114. maddesine aykırı olacağı açıktır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesine göre, Tarım Bakanlığınca yapılan tespitin idarî bir işlem olarak yargı mercilerince denetlenmesi mümkün olunca, hâkimin, bununla bağlı olarak karar vermesi düşü-

34 AYM, E.1962/211, K.1962/121, 26/12/1962, s. 3.

nülemez. Şu hâlde Orman Kanunu'nun geçici 1. maddesiyle verilen yetkiye istinaden Tarım Bakanlığınca bir yerin orman sayılıp sayılmadığının belirtilmesi, hâkimi ve ilgilileri kayıtlayan idarî bir işlem veya bir delil oluşturmayacağından ve bu belirleme karşısında hâkim, kanuna, hukuka ve vicdanî kanaatine göre hüküm vermekte serbest olduğundan, mahkemelelerin bağımsızlığına hâlel gelmesi söz konusu değildir. Anayasa Mahkemesi geçici 1. maddeyi bu suretle anlamlandırdıktan sonra, hüküm fıkrasında açıkça "Yukarıda belirtilen sebepler dolayısıyla" demek suretiyle iptal talebinin reddine karar vermiştir. Şu hâlde bu ilk örnekte Mahkeme sarîh bir biçimde derece mahkemelerinin ve Yargıtayın anladığı itibarıyla kanunun Anayasa'ya aykırı olduğunu kabul etmiş, akabinde söz konusu düzenlemenin Anayasa'yla uyumlu olan başka bir anlamı daha olduğu belirleyerek hüküm fıkrasında, bu sebep dolayısıyla iptal talebini reddettiğini belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesinin bu defa 1982 Anayasası döneminde verdiği bir başka kararında dava konusu kuralda geçen ifade ilgi çekici bir biçimde Anayasa'ya uygun olarak yorumlanmıştır. Mahkemenin önüne iptal davası yoluyla gelen 29/2/1984 tarihli ve 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun'un 6. maddesinde "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunun çalışma usul ve esasları, bu Kurul tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle tesbit edilir." hükmüne yer verilmiş ve bu Kurulun kamu tüzel kişiliğini haiz olduğu hakkında da herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Anayasa'nın 124. maddesinin yönetmelik çıkarma yetkisini maddede sayılanlar haricinde yalnızca kamu tüzel kişilerine vermesi sebebiyle anılan düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğu iddiası gündeme gelmiş Anayasa Mahkemesi ise bu talep karşısında sözü edilen normu Anayasa'yla uyumlu olarak yorumlamaya girişmiştir. Buna göre; "Davacı, dava konusu fıkranın, kamu tüzel kişiliğine sahip bulunmayan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kuruluna, çalışma usul ve esaslarını bir yönetmelikle tesbit yetkisi tanıdığı, bunun Anayasa'nın 24. maddesine aykırı düştüğü savındadır. Her ne kadar, 2983

sayılı Kanununun 6. maddesinin son fıkrası 'Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunun çalışma usul ve esasları, bu Kurul tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle tesbit edilir.' hükmünü içermekte ise de, Anayasa'nın 124. maddesinin açık ifadesi karşısında fıkra metnindeki 'çkarılacak' sözcüğünü 'hazırlanacak' anlamında kabul etmek gerekir. Nitekim, 1475 sayılı İş Kanunu'nun 2869 sayılı Kanunla değişik 61. maddesinin (a) bendinde: '... iş müddetlerinin yukarıdaki esaslar çerçevesinde uygulama şekilleri Çalışma Bakanlığınca çıkarılacak İş Süreleri Tüzüğünde belirtilir ' denilmiştir olmasına rağmen, düzenlenmesi öngörülen Tüzük, Çalışma Bakanlığınca değil, Anayasa'nın 115. maddesine uygun olarak Bakanlar Kurulunca çıkarılmıştır (11/5/1984 günlü, 18398 sayılı Resmi Gazete) (...) Görülüyor ki, kimi kanunlarda 2983 sayılı Kanunda olduğu gibi "çkarılacak" sözcüğü 'hazırlanacak' anlamında kullanılmaktadır. Kaldı ki, Başbakanın veya görevlendireceği bir Bakanın başkanlığında kurulan ve Başbakan tarafından seçilecek ... Bakanlarından teşekkül eden; bir merkezi idare örgütü niteliğindeki Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'nun kamu tüzel kişiliğine sahip olduğunu gösterir yasada herhangi bir hüküm de bulunmamaktadır"³⁵. Böylece Anayasa Mahkemesi, normda geçen "çkarılacak" sözüne, kelimenin sözlük manasından ve hukuk dilindeki yaygın ve yerleşik kullanımından çok daha farklı bir anlam vermek suretiyle, sözü edilen alternatif yoruma dayalı olarak normun Anayasa'ya uygun olduğunu ilan etmiş olmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin anayasaya uygun yorum kapsamında dikkat çeken bir diğer kararı 1987 yılında 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun aramaya ilişkin 94. maddesi hakkında verdiği karardır. Bu olayda ilk derece mahkemesi, madde metninde "sübut delillerinin meydana çıkarılması umulan hallerde" arama yapılmaya izin verilmesini Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan özel hayatın gizliliğini isteme hakkına aykırılık teşkil ettiği kanısıyla dosyayı Anayasa Mahkemesine sevk etmiştir. Gerçekten kanunun bu düzenlemesinde arama yapılmasının "umulma hali" gibi son

35 AYM, E.1984/9, K.1985/4, 18/2/1985.

derece belirsiz ve müphem bir şarta bağlanmasının, özellikle 13. madde bağlamında temel hakka yapılan müdahale bakımından yeterli kanuni güvenceyi ve öngörülebilirliği sağlamadığı savlanabilir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, kanunun Asliye Ceza Mahkemesince tespit edilen bu Anayasa'ya aykırı yorumuna iştirak etmemiş ve normu Anayasa'ya uygun olacak şekilde şu suretle anlamlandırmıştır: "95. maddeye göre arama yapılabilmesi için 94. maddedeki 'umulma' hali yeterli olmayıp, bundan başka aranulan sanığın, takip edilen izlerin veya zapt edilecek eşyanın, arama yapılacak yerlerde bulunduğunu istidlal ettirecek vakıaların varlığı aranılacaktır. Yani bu yerler de aramanın gerçekleştirilebilmesi için delil elde edileceğinin 'umut' edilmesi ve bu umudun bazı somut olgulara dayandırılması aranır. Yalın bir duygu ile aramaya girişilmesi doğru ve yasaya uygun sayılamaz. (...) Bir suç işlendiği şüphesi vardır denebilmek için normal bir insanda o suçun, aranılan kimse tarafından işlendiği kanısını uyandıracak yeterli maddi olguların varlığı gerekir. 'Umulan haller' sözcükleriyle de normal bir insanda bu duyguyu uyandıracak verilerin varlığı aranacaktır. Bu durumda aramayı gerektiren hallerin neler olduğunun 94. maddede yeteri açıklıkla belirlenmediği iddiası tutarlı görülmemektedir. 94. madde metni Anayasa'ya uygun düşen böyle bir yoruma elverişlidir"³⁶. Mahkeme Anayasa'ya uygun olan bu yorumu tespit ettikten sonra yukarıda da değindiğimiz üzere bir normun farklı anlamlara açık olması durumunda, Anayasa ile bağdaşan yoruma öncelik tanınmanın anayasa yargısında yerleşik bir yorum yöntemi olduğunu belirterek söz konusu maddeye yönelik iptal talebini reddetmiştir³⁷.

36 AYM, E.1986/24, K.1987/8, 31/3/1987.

37 1412 sayılı mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 94. maddesine yönelik iptal incelemesi sırasında Anayasa Mahkemesince ortaya konulan Anayasaya uygun yoruma, 2004 yılında kabul edilen 5271 sayılı Ceza Muhakemesi kanununun 116. ve 117. maddelerinde yasa koyucu tarafından da riayet edilmiş olduğunun not edilmesi gerekir. Nitekim arama kurumuna ilişkin söz konusu yeni düzenlemelerde, son derece soyut ve belirsiz olan "umulma hali" terkiibinden vaz geçilmiş bunun yerine ancak "suç delillerinin elde edilebileceği hususunda makul şüphe varsa" şüpheli ve sanıklar hakkında arama yapılabileceği yönünde bir düzenleme yapılması yoluna gidilmiştir. Bu yeni düzenlemenin Anayasa Mahkemesinin yukarıdaki yorumuna, mülga 94. maddeye nazaran çok

Yukarıda görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesinin tarihi kadar eski bir uygulamaya sahip olan yorumlu ret yönteminin Türkiye’de gündeme gelmesini ve birdenbire baş döndürücü bir hızla akademik ilgiye kavuşmasını sağlayan karar, Anayasa Mahkemesinin 1991 yılında verdiği türban kararı³⁸ olmuştur. Esasen bu davaya konu olan düzenlemenin, Anayasa Mahkemesinin 1989 yılında üniversitelerde başörtüsünü serbest bırakan bir kanun hükmünü iptal etmesi üzerine çıkarıldığı bilinmektedir. Nitekim bu ilk kararda, “Dini inançlar sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılması serbesttir.” yolundaki düzenleme, Anayasa Mahkemesince “kamu hukuku alanındaki bir düzenlemeyi dinsel esaslara dayandırmak” bakımından laikliğe aykırı bulunmuştu³⁹. Başörtüsünü serbest bırakmaya yönelik iradesi sansürlenmiş kanun koyucu, bunun üzerine 1990 yılında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanuna “Yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydı ile; Yükseköğretim

daha fazla uygun olduğu açıktır.

38 AYM, E.1990/36, K.1991/8, 9/4/1991.

39 Anayasa Mahkemesinin başörtüsüne yönelik bu ilk kararında “dayatmacı laiklik anlayışı” olarak görülebilecek son derece sert bir gerekçe yer almaktadır. Nitekim Mahkeme bu kararında laikliği yalnızca din ve devlet işlerinin ayrılığı olarak anlamının mümkün olmadığını, ama aynı zamanda çağdaş bir yaşam biçimi olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Gerçekten Mahkemeye göre: “Lâiklik, ortaçağ dogmatizmini yıkarak aklın öncülüğü, bilimin aydınlığı ile gelişen özgürlük ve demokrasi anlayışını, uluslaşmanın, bağımsızlığın, ulusal egemenliğin ve insanlık idealinin temeli kılan bir uygar yaşam biçimidir. Çağdaş bilim, skolâstik düşünce tarzının yıkılmasıyla doğmuş ve gelişmiştir. Dar anlamda, devlet işleriyle din işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlansa, değişik tanım ve yorumlanırsa da, gerçekte, toplumların düşünsel ve örgütsel evrimlerinin son aşaması olduğu görüşü, öğretilerde de paylaşılmaktadır. Lâiklik; egemenliğe, demokrasiyle özgürlüğe ve bilgi bileşimine dayanan toplumsal bir atılım; siyasal, sosyal ve kültürel yaşamın çağdaş düzenleyicisidir. Onurunu üstün tutarak bireye kişilik ve özgür düşünce olanaklarını veren, bu yolla siyaset-viddan ayrımını gerekli kılarak vicdan ve dinsel inanç özgürlüğünü sağlayan ilkedir. Dinsel düşünce ve değerlendirmelerin geçerli olduğu dine dayalı toplumlarda siyasal örgütlenme ve düzenlemeler dinsel niteliklidir. Lâik düzende din, siyasallaşmadan kurtarılır, yönetim, aracı olmaktan çıkarılır, gerçek, saygın yerinde tutularak kişilerin vicdanlarına bırakılır. Böylece, siyasal yaşamın dayanağı bilim ve hukuk olur.” (AYM, E.1989/1, K.1989/12, 7/3/1989). Bir hayat felsefesini bütün bireylere dayatmak suretiyle bizzat Anayasayla güvence altına alınmış olan din ve vicdan hürriyetini zedeleyen, hukuk dilinden son derece uzak ve sübjektif bir tarzda kaleme alınan bu gerekçenin ne ölçüde sorunlu olduğu açıktır.

kurumlarında kılık ve serbesttir.” şeklinde bir madde eklemiş ve böylece iptal kararının gerekçesinde çokça eleştirilen dinî vurguların tamamını kaldırmak suretiyle son derece genel bir düzenleme yapma yoluna gitmiştir. Bu maddenin de Anayasa’ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesinin önüne gelmesi üzerine, Anayasa Mahkemesi, iptal ettiği önceki metinden farklı olarak “dinî inançlar”, “türban” veya “örtü” gibi ifadeler kullanmaksızın kapsayıcı bir serbestlik getiren böyle bir düzenlemeyi iptal etmek istememiş, bunun yerine önceki kararına geniş bir atıf yapmak suretiyle, orada ortaya konulan esaslar çerçevesinde söz konusu düzenlemenin başörtüsünü kapsayacak biçimde anlaşılmasının Anayasa’ya uygun olmayacağı, dolayısıyla normun dinî kılık ve kıyafeti içermeyecek şekilde anlaşılması gerektiği, bu durumda da Anayasa’ya aykırılıktan bahsedilemeyeceği kanısına varmak suretiyle iptal talebinin reddine karar vermiştir. Bu karar açısından ilginç olan bir diğer nokta, Anayasa Mahkemesinin yalnızca biri Anayasa’ya uygun, diğeri aykırı olduğu kanaatini taşıdığı iki farklı yorumu tespit etmekle yetinmeyip aynı zamanda kanun koyucunun da bu düzenlemeyle başörtüsünü serbest bırakmak amacını taşımadığı iddiasını epey zorlama bir yolla ispat etmeye çalışmasıdır. Nitekim Mahkemeye göre, aynı düzenlemeyle kanuna eklenen Geçici 1. maddede yer alan “*Bu Kanununun yürürlüğe girmesinden önce Yükseköğretim Kurumlarında kılık ve kıyafet ile ilgili olarak verilmiş her türlü disiplin cezaları bütün hüküm ve sonuçlarıyla birlikte ortadan kalkar*” yolundaki hükümden hareketle, kanun koyucu eğer başörtüsünü serbest bırakmak amacını gütseydi, lehe kanunun uygulanmasına ilişkin ceza hukuku ilkesi gereğince, bu kanundan önceki eylemler sebebiyle yürütülen soruşturmalar ile verilmiş olan cezalar kendiliğinden ortadan kalkmış olurdu. Anayasa Mahkemesi bu durumda kanuna Geçici 1. maddenin eklenmesinin gereksiz olacağı savıyla kanun koyucunun sözü edilen düzenlemeye başörtüsünü dâhil etmek amacını taşımadığını savunmuştur. Ne var ki Anayasa Mahkemesi başka kararlarında görüşünü temellendirebilmek için sıklıkla Meclis tuta-

naklarını dikkate alırken, bu davada bizzat kanunu çıkaran Meclisin başörtüsünü serbest bırakma amacını açıkça ortaya koyan tutanaklarını görmezden gelmesi son derece ilginçtir⁴⁰.

Yorumlu ret kategorisinde son olarak Anayasa Mahkemesinin yeni bir kararı ele alınacaktır. Anayasa Mahkemesinin, kamuoyunda “Dezenformasyon Yasası” olarak bilinen 13/10/2022 tarihli ve 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 29. maddesine ilişkin vermiş olduğu ret kararının anayasaya uygun yorum tekniğine dayalı olduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesinin 2023 yılında verdiği bu karar, yorumlu ret meselesinin hâlen güncelliğini sürdürdüğünü açıkça ortaya koymuştur. Dava konusu kuralla Türk Ceza Kanununa 217/A maddesi eklenerek “halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu” ihdas edilmiştir. Nitekim anılan maddenin birinci fıkrasına göre, *“Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.”* Hükme karşı açılan iptal davası dilekçesinde özellikle *“Kuralda düzenlenen suçla ifade özgürlüğüne ağır bir müdahalede bulunulduğu, gerçeğe aykırı bilgi kavramının belirsizlik taşıdığı, gerçeğin çok boyutlu olmasından dolayı kuralın yorum ve uygulanmasında öngörülemez sonuçların ortaya çıkabileceği, kuralda geçen iç ve dış güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık gibi ifadelerle soyut kategorilerin oluşturulduğu, bu nedenle failin kastını tespit etmenin uygulayıcılar açısından kolay olmayacağı, bu anlamda suçun manevi unsurunun da belirsiz olduğu”* gerekçesine dayanılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi çoğunluk üyeleri, bu normun Anayasa Mahkemesinin ifade ve basın hürriyetinin korunmasına yönelik yerleşik içtihatları doğrultusunda anlaşılması gerektiği kanısındadır. Buna göre, basın hürriyeti bağlamında bir

40 Arslan, Z. (2008). Anayasa Mahkemesinin ‘Yorum Tekeli’, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi, içinde Yazıcı, S., Gözler, K., Göztepe, E. (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan C. 2* (ss. 59-86), Ankara: Yetkin Yayınları, s. 75-76.

değerlendirme yapılırken basının, bir olgunun doğruluğunu ispatlayan savcı gibi hareket etmesinin beklenemeyeceği gibi basının araştırma yükümlülüğünün, somut gerçeklik manasında değil yayının yapıldığı andaki olayın ortaya çıkma şekline uygunluk olarak anlaşılması gerektir. Mahkeme, benzer şekilde Yargıtayın da basın hürriyetiyle kişilik haklarının çatıştığı olaylar bağlamındaki kararlarında, görünürdeki gerçeklikle uyumlu bir yayının hukuka aykırı kabul edilemeyeceğini ve bu yayın dolayısıyla kişilik hakkına müdahale edilen kişinin tazminat talebinde bulunamayacağını kabul ettiğini aktarmaktadır. Nitekim sözü edilen kararlara göre, görünürdeki gerçekliğe uyan bir haberin maddi gerçekliğe aykırı olması gerekçe gösterilerek tazminat talep edilmesi mümkün değildir. Şu hâlde hem Anayasa Mahkemesi hem de Yargıtay kararları muvacehesinde, iptal davasına konu kuralda yer alan ve suçun meydana gelip gelmediği değerlendirilirken gözetilecek olan gerçeklik “mutlak gerçeklik” değil ve fakat “olgusal bir temele dayanan bir gerçeklik” olarak anlaşılmalıdır⁴¹. Anayasa Mahkemesi, suçun unsurları arasında yer alan ve dava dilekçesinde belirsiz, çok yönlü ve öngörülemez olması sebebiyle hedefe konulan “gerçeğe aykırı” kavramının kapsamına yönelik başka bir yorum daha getirmiştir. Buna göre “Gerçeğe aykırı bilgi ile ilgili gözetilmesi gereken başka bir husus da failin alenileştirerek yaydığı bilginin bu aşamada gerçeğe aykırı olduğunu bilmesi gerektiğidir. Bu bağlamda yayıldığı anda gerçeğe aykırı olduğu bilinmeyen veya gerçeğe aykırılığı daha sonra ortaya çıkan bu kapsamda değerlendirilemeyecek ve dolayısıyla kuralda düzenlenen suç oluşmayacaktır”⁴². Görüldüğü üzere Mahkeme, bahse konu normda yer alan ve içerdiği belirsizlik yüzünden temel haklara yönelik öngörülemez sınırlamalar yapılmasına oldukça müsait bir kavramı, Anayasa’ya uygun olduğunu yorumladığı sınırlı bir kapsama indirgemiş ve bu bağlamda olgusal temele dayanan ve açıklandığı sırada fail tarafından gerçeğe aykırılığı bilinmeyen haberlerin bu suç çerçevesinde mütalaa

41 AYM, E.2022/129, K.2023/189, 8/11/2023, §§ 19-21.

42 AYM, E.2022/129, K.2023/189, 8/11/2023, § 23.

edilemeyeceğini açıklamıştır. Bu durumda Mahkemeye göre, kuralın dışarıda bırakılan bu bağlamı içerecek şekilde anlaşılması Anayasa'ya aykırılık teşkil edecek, aksi durumda ise norm Anayasa'ya uygun olacaktır. Anayasa Mahkemesinin çoğunluk üyeleri, kanunun gerekçede çerçevesi çizilen bahse konu Anayasa'ya uygun yorumuna dayalı olarak iptal talebinin reddine karar vermiştir⁴³.

Anayasa Mahkemesinin faaliyete geçtiği ilk yıllardan başlayarak günümüze kadar kullanageldiği Anayasa'ya uygun yorum tekniğine dayalı olarak ortaya çıkan yorumlu ret kararları arasından ilgi çekici bazı örnekler sunulmuş olup şimdi de bu karar yöntemine ilişkin tartışmalar üzerinde durulacaktır.

II. YORUMLU RET KARARLARINA YÖNELİK DOKTRİNDE ORTAYA KONULAN GÖRÜŞLER

Doktrinde yorumlu ret meselesi pek çok çalışmada ele alınmıştır. Konu bazen doğrudan, bazen de AYM kararlarının gerekçe kısmının bağlayıcılığı meselesi üzerinden tartışılmıştır. Gerçekten de “*yorumlu ret*” ile “*kararların bağlayıcılığı*” meseleleri birbirine giriftir bir biçimde bağlıdır. Bu sebeple aşağıda doktrinde konuya dair yaklaşımlar ortaya konulurken bağlayıcılık bahsine dair görüşler de aktarılmaya çalışılacaktır⁴⁴.

43 Buna karşılık altı üye karara muhalif kalmış ve kuralın Anayasaya aykırı olduğu yönünde oy kullanmıştır. Karşioy yazılarına bakıldığında genel olarak normun soyut, belirsiz ve keyfi yorumlara elverişli yapısı dolayısıyla öngörülemez bir niteliğe sahip olduğu, bu durumun ise ifade ve basın hürriyetlerine yapılacak müdahalelere yönelik kanunilik, ölçülülük ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk gibi anayasal güvencelerle uyumlu olmadığı hususlarına vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda bahse konu normun keyfi ve öngörülemez bir biçimde uygulamaya müsait yapısının anılan özgürlükler üzerinde kayda değer bir caydırıcı etkiye yol açacağı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesinin çoğunlukta kalan üyeleri, bu yorumlar karşısında, normu yukarıda çerçevesi çizilen kapsam yönünden anlaşılacak kaydıyla iptal yoluna gitmekten kaçınmışlardır.

44 Nitekim Köküarı/Gedik de doktrinde yorumlu ret kararı verilemeyeceğini açıkça ifade edenlerin yanında bir de AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olmadığını savunarak dolaylı şekilde yorumlu karar verilemeyeceğini belirtenler olduğunu dile getirmektedir: “Çünkü AYM

Bu bağlamda doktrindeki yaklaşım biçimlerini tüm yönleriyle aktarma adına aşağıda geniş bir seçkiye referansta bulunulmaya çalışılmıştır.

A. KABUL ETMEYENLER

Özbudun, “*anayasaya uygun yorum*” yöntemini yasama organının gelecekteki hareket serbestliğini basit iptal kararlarına oranla daha fazla sınırlandırdığı, yasama organına yönelik pozitif direktifler taşıdığı, bir anlamda anayasa mahkemelerini *negatif kanun koyucu* durumundan çıkarıp *pozitif kanun koyucu* durumuna getirdiği gerekçeleriyle eleştirmektedir. Anayasa’da AYM’nin yorumlu ret kararı verebileceğine ilişkin bir hüküm yoktur. Hatta tam aksine, m. 153/2’deki “*Anayasa Mahkemesi bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.*” hükmü, böyle bir anlayışın benimsenmemiş olduğunun kanıtı olarak görülmektedir. Gerçi madde iptal kararlarından bahsetmektedir, ama Anayasa koyucunun amacının, AYM’nin “*kanun koyucu gibi hareket*” etmesini önlemek olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yorumlu ret kararlarının ise diğer mahkemeleri, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlaması itibarıyla bir çeşit *pozitif kanun koyuculuk* anlamına geldiğine şüphe yoktur⁴⁵. Öte yandan Özbudun, kararların gerekçelerinin bağlayıcılığı sorununun AYM’nin Anayasa hakkında bir yorum tekeline sahip olup olmadığı ve kanun koyucu gibi hareket edip edemeyeceği sorunlarıyla da yakından ilgili olduğunu belirtmektedir. Yazara göre kararların gerekçelerinin bağlayıcılığının kabul edilmesi, içinden çıkılması imkânsız pek çok

kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olmadığı kabul edilirse, yorumlu ret kararlarındaki gerekçeler de (yorumlar) diğer ret kararlarının gerekçesinde yapılan yorumlar gibi değerlendirilecektir ve böylece ilgili norm aynı şekilde yürürlükte kalmaya devam edecektir.” Bkz. Köküarı, İ. ve Gedik, Ö. (2024) *Türk Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 131-132.

45 Özbudun, E. (2020) *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 411-412; Özbudun, E. (2005). Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu, içinde Ergül, O. (Ed.), *Demokrasi ve Yargı* (ss. 336-351) Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 350.

soruna yol açmaktadır. Birincisi, Mahkemenin birçok kararı, üyelerin değişik gerekçelerle çoğunluğa katılmaları biçiminde oluşmuştur. Bu durumda hangi gerekçeye itibar olunacaktır? İkincisi, AYM'nin birçok kararının gerekçesinde uzun felsefi, sosyolojik, tarihsel, siyasal tahliller vardır. Bunların tümünün bağlayıcılığını kabul etmek, devlet hayatını, hatta m. 153'e göre karar gerçek kişileri de bağladığına göre, fikir hayatını ve bireysel ifade hürriyetini bir cendere içine sokar. Gerekçelerin "yasama etkinliklerini yönlendirme işlevi de" göreceği iddiası, toplumun doğal hukuki gelişimini dondurma ve AYM'yi *pozitif kanun koyucu* konumuna getirme tehlikesini taşımaktadır. Nihayet AYM, diğer yargı kollarının (adli, idari yargı) bir üst temyiz mercii olmadığına göre, gerekçelerin diğer mahkemeler bakımından bağlayıcı kabul edilmesinin anlamı ve müeyyidesi ne olacaktır? Görülüyor ki, tek makul çözüm, kararların ancak hüküm fıkrasının bağlayıcılığının kabul edilmesidir⁴⁶.

Öden'e göre anayasaya uygun yorum, AYM'nin genel yorum yetkisi kapsamında içtihadî bir ilke olarak düşünülebilir. Ve fakat bu yorum yetkisi, sınırsız da değildir. Bu sınırlardan birisi, kanunun açık sözü ve kanun koyucunun açık iradesidir. Kanunun sözü ve kanun koyucunun amacı açıkça Anayasa'ya aykırı ise yapılması gereken iptal kararı vermektir. Aksi takdirde, yani kanunun açık sözü ve kanun koyucunun açık iradesini aşan (*contra legem*) anayasaya uygun yorum yapıldığı takdirde, Anayasa'ya uygun ve fakat yeni bir hukuk normu konulmuş olacaktır. Bu durumda kanunun sözü esas alınarak Anayasa'ya aykırı birtakım uygulamaların ortaya çıkma riski de söz konusu olacaktır. Öte yandan, AYM'nin ilgili kararlarında yorum yetkisinin sınırlarını aşmakta oluşunu yazar eleştiriye fevkalâde açık bulduğunu ifade etmektedir. Konunun diğer boyutu ise yorumlu ret kararlarının bağlayıcılığı meselesidir. Zira anayasaya uygun yorumla güdülen amaçların gerçekleşmesi, kanunların hukuk düzeni içerisinde

46 Özbudun, E. (2020). s. 412-413.

AYM'nin yaptığı anayasaya uygun yorumla uygulanmasına bağlıdır. Yazara göre AYM kararlarının gerekçeleri bağlayıcı değildir. Anayasa m. 9 ve 138, mahkemelerin önlerindeki somut olaya uygulayacakları kanun hükümlerini yorumlamaya yetkili olduğunu ortaya koymaktadır. AYM'nin diğer mahkemeler üzerinde bir temyiz mercii olmadığı bir ahvalde, bunun kanunların Anayasa'ya aykırı yorumlarla uygulanma tehlikesini bünyesinde taşıdığı da ifade edilmektedir. Yazara göre böyle bir tehlike ortadayken kişi haklarının korunması adına yapılması gereken, kanunun anayasaya uygun yorumla ayakta tutulması değil, Anayasa'ya aykırılık sebebiyle iptal edilerek hukuk düzeninden çıkarılmasıdır⁴⁷. Görüldüğü üzere, Öden, yorumlu ret kararına kategorik bir karşıtlık içerisinde değildir. Hatta mevcut hukuk düzeninde AYM'nin böyle bir karar verme yetkisine sahip olduğunu da kabul etmektedir. Bununla beraber, yine pozitif hukuktaki çerçeve üzerinden Mahkemenin bu kararlarının bağlayıcı olmayacağı tespitini de yapmaktadır. Bu durumda da yorumlu ret kararları işlevsel olmayacak ve hatta bizzat AYM tarafından tespit edilen Anayasa'ya aykırı uygulamalar yine AYM'nin yorumlu ret kararı vermiş olması sebebiyle uygulama imkânı bulmuş olacaktır. Bunun için de yapılması gerekenin -bahsedilen tehlikeleri bertaraf etme adına- yorumlu ret kararı vermeme yönünde bir tercihte bulunmak olduğunu söylemektedir. Yazar, burada *olması gerekene* dair kanaatini sırf teorik düzlemde kalarak inşa etmemiş; bunun yerine, *olanı* dikkate alarak *olması gereken* tartışması yapmıştır.

Fendoğlu da doktrinde AYM'nin yorumlu ret verme yetkisi olmadığını savunan tarafta yer almaktadır. Buna gerekçe olarak ise AYM'nin negatif kanun koyuculuktan çıkıp pozitif kanun koyuculuğa geçmesini; kararların gerekçesinin değil, yalnızca hüküm fıkrasının bağlayıcı olmasını, zira sonuca katılan bir üyenin gerekçeye katılmamış olabileceğini; gerekçelerin daha ziyade felsefi, tarihsel vs. tahliller olduğunu; bunu

47 Öden, M. (2023). s. 421-424.

kabul etmenin AYM'yi yasama organının yerine geçireceğini ve devleti kilitleyebileceğini; AYM'nin Yargıtay ve Danıştay'ın temyiz mercii olmadığını; bunu kabul etmenin toplumun evrimini donduracağını; AYM'nin kararlarının kendisini dahi bağlamadığını, Mahkeme'nin içtihat değişikliğine gidebildiğini göstermektedir⁴⁸.

Gözler'e göre AYM'nin yorumlu ret kararı verip veremeyeceği sorusu sahte, anlamdan mahrum ve hatta saçmadır. Zira Mahkemenin iptal veya ret, bütün kararları zaten doğal olarak yorum içermektedir. Dolayısıyla pek tabii ki yorumlu ret kararı verebilecektir. Konu bağlamındaki esas sorunlar bu değil, AYM'nin diğer mahkemelerin yorumlarıyla ve diğer mahkemelerin de AYM'nin yorumuyla bağlı olup olmadığıdır. Öncelikle, AYM, doktrindeki hâkim yorum ve uygulamadaki yorumlarla bağlı değildir. Dolayısıyla kendi yorumu neticesinde önündeki kanunu anayasaya uygun bularak başvuru-yu reddetme yetkisine sahiptir. İkinci sorun bağlamında ise Gözler'e göre somut olaylarda ilgili maddenin ne anlama geldiğine, yani nasıl yorumlanacağına mahkemeler karar verecektir. Yani AYM'nin yorumlu ret kararında ortaya koyduğu yorum diğer mahkemeler açısından bağlayıcılık arz etmeyecektir. Zira AYM, adlî ve idarî yargı kollarının üst mahkemesi değildir. Nitekim Danıştay Sekizinci Dairesi de (E. 1986/402) AYM'nin yorumları ve karar gerekçeleriyle bağlı olmadığına karar vermiştir. AYM kararlarının bağlayıcılığı, yalnızca hüküm fıkraları için söz konusudur. Kaldı ki AYM'nin yorumlarının bağlayıcılığı kabul edildiği takdirde, hâkimlerin bağımsızlığı ilkesi de ihlâl edilmiş olacaktır. Zira yorumlu ret kararları mahkemelere verilen bir emir, talimat ya da telkin niteliğine sahiptir. Özetle, AYM yorumlu ret kararı verebilecek olup, bu kararların normal ret kararlardan herhangi bir farkı bulunmamaktadır. İlgili kanunun yorumlanmasına dair AYM'nin bir tekeli ise söz konusu değildir⁴⁹. Öte yandan ya-

48 Fendoğlu, H. T. (2018). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 156.

49 Gözler, K. (2021). s. 1380-1383.

zar, AYM'nin bireysel başvuru yolunda kanunlara dair yaptığı yorumların derece mahkemelerini bağladığına işaret etmektedir. Ek olarak, içtihat etkisi sebebiyle benzer olaylar karşısında mahkemeler AYM'nin yaptığı yorumları dikkate alacaklardır. Yani AYM bireysel başvuru yolunda kanunların nasıl yorumlanacağına karar verebilecek ve yorumları da derece mahkemeleri için bağlayıcı olacaktır⁵⁰.

Erdoğan, AYM'nin yorumlu ret kararı vermesini kabul etmeyen yazarlardandır. Zira bağlayıcı olan, kararların yalnızca hüküm fıkrasıdır. Karar gerekçelerinin de bağlayıcı olduğu kabul edilmesi hâlinde kararın farklı gerekçelerinin aynı anda uygulanması gibi fiilen imkânsız bir durum da ortaya çıkmış olacaktır. Mahkeme, önüne gelen kanunu denetlerken kanunun Anayasa karşısında geçerlilik arz edip etmediğine odaklanmalıdır. Dolayısıyla Anayasa'ya aykırı buluyorsa iptal, bulmuyorsa red kararı verecektir. Bunun dışında, yorumlu ret kararı vermek suretiyle önündeki meseleyi çözmeye çalışmamalıdır. Öte yandan parlamentonun AYM'nin yorumlarıyla bağlı kılınması, Mahkeme'nin yasa koyucu konuma geçmesi anlamına gelecektir⁵¹.

Köküsarı/Gedik, -kendilerinin de dâhil olduğu- doktrinde yorumlu ret kararı verilemeyeceğini savunanların argümanlarını maddeler hâlinde özetlemektedir. Birinci argüman, Anayasa'da yorumlu ret kararı verilebileceğine dair açık bir pozitif dayanağın bulunmayışıdır. İkinci argüman, AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olamayacağıdır. Üçüncü argüman, aksi durumda AYM'nin yasama iradesi yerine geçebileceğidir. Dördüncü ve son argüman ise yasama organının faaliyet alanının daha da sınırlanacağı ve yorum marifetiyle yasama organına emir ve direktifler verilebileceğidir⁵².

Arslan, AYM'nin Anayasa'nın yorumlanması hususunda

50 a.g.e. s. 1384.

51 Erdoğan, M. (2002). *Anayasa ve Özgürlük*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 120-121.

52 Köküsarı, İ. ve Gedik, Ö. (2024). s. 132.

bir yorum tekeline sahip olmadığını ve dahi olmaması gerektiğini savunmaktadır. Aksini iddia etmek için Anayasa'daki hiçbir hüküm mevcut değildir. AYM'nin sahip olduğu yorum yetkisi özel değil, geneldir. Hatta Mahkemenin bahsedilen genel yorum yetkisi bizzat Anayasa tarafından sınırlandırılmaktadır. Örneğin, Anayasa'da bazı normlar anayasallık denetiminin dışında tutulmuştur. Anayasa m. 153/2'de AYM'nin kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemeyeceği, yani *negatif kanun koyuculuk* rolünün ötesine geçerek, *pozitif kanun koyuculuk* rolüne soyunamayacağı ifade edilmiştir. Bu, sadece iptal kararları için değil, yorumlu ret kararları için de söz konusudur. Oysa AYM pratiğinde yorumlu ret kararlarının yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde sonuç doğurmasına sıklıkla karşılaşılmaktadır. Zira Mahkeme iptal istemini reddederken önündeki normun nasıl anlaşılması ve uygulanmasına dair yorumlamada bulunurken, esasında kanun koyucunun amaçlamadığı bir hükmü ilgili maddeye eklemiş olmaktadır⁵³. Öte yandan, Mahkemenin kararlarının bağlayıcılığı, hüküm fıkrası için geçerlidir. Söz konusu bağlayıcılık, anayasal meselelerde son sözü söyleme yetkisine delalet etmemektedir. Arslan'a göre gerekçelerin de bağlayıcı olduğu görüşü, en az iki sebeple yanlıştır. Birincisi, Mahkemenin kararında birden çok, hatta belki de birbiriyle çelişen gerekçeler olduğu takdirde ne yapılacaktır? Böyle bir durumda yasama, yürütme ve yargı organları, idare makamları hangi gerekçeyi bağlayıcı kabul edecektir? Demek oluyor ki, farklı gerekçeler uygulamayı imkansızlaştırmaktadır. İkincisi, gerekçelerin bağlayıcı olduğunu kabul etmek, egemenliğin AYM'ye devredilmesi anlamına gelecektir. Böyle bir görüşün benimsenmesi, Anayasa'nın yalnızca AYM tarafından yorumlanabileceği sonucuna götürecektir, AYM'yi yasa koyucu konuma geçirecektir. AYM yasa koyucu statüsüne erişiyorsa artık yönetim şeklini demokrasi değil, jüristokrasi olarak adlandırmak gerekecektir. Arslan, Anayasa m. 90/5 yürürlüğe girdikten sonra AYM'nin anayasaya uygunluk yo-

53 Arslan, Z. (2008). s. 61-63.

rumunun pratik bir değeri kalmadığını eklemektedir. Zira artık AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olduğu tezi tamamıyla dayanaktan yoksun kalmıştır. Söz konusu fıkranın muhatabı tüm mahkemeler olup, mahkemeler daha evvel AYM'nin anayasaya uygun bularak iptal etmediği bir kanunu temel haklara dair uluslararası sözleşmelere aykırı bulduklarında uygulamayacaklardır⁵⁴. Oysa AYM'nin yaklaşımı yorum tekeline sahip olduğu yönündedir ve bu da Mahkemenin aktivist tutumunu ve “*yargısal üstünlük*” (*judicial supremacy*) anlayışını pekiştirmektedir. Yorum tekeliyle bağlantılı yargısal aktivizmin kaçınılmaz sonucu ise demokrasiden uzaklaşıp jüristokrasiye doğru yol almaktır. Ek olarak, atanmış üyelerden müteşekkil bir yargısal organın anayasayı yorumlama tekeline sahip olması, çok ciddi bir demokratik meşruiyet krizi ortaya çıkarabilecektir⁵⁵.

Benzer şekilde İba/Kılıç, AYM'nin karar gerekçelerinin bağlayıcılığının kabul edilmesinin her anayasal organ ve kuruluşun “*kaynağını anayasadan alan devlet yetkisi kullanma*” ilkesine göre çalışması anlayışıyla bağdaşmadığını ifade etmektedir. Yazarlara göre yorumlu ret kararlarındaki gerekçelere göre hareket etmek, AYM'nin yasama organı rolü üstlendiği bir *yargısal aktivizme* kapı aralayacaktır. Oysa anayasa koyucu böyle bir neticeyi öngörmüş değildir. Bu durumda yargı kuvvetinin yasama kuvveti alanına nüfuz edecek ve *fonksiyon gaspı* dolayısıyla anayasal düzenin işleyişinde ciddi problemler meydana gelecektir⁵⁶.

Hakyemez'e göre karar gerekçelerinin bağlayıcılığı kabul edildiği takdirde AYM siyasi sistemin işleyişinde olması gerekenden çok daha farklı bir konuma yükselmiş olacaktır. Bağlayıcı olan hüküm kısmı olup, gerekçe kısmı yalnızca somut uyumsuzluk bağlamında yapılan bir yorum olarak yol gösteri-

54 a.g.e. s. 63-65.

55 a.g.e. s. 68, 80, 85.

56 İba, Ş. ve Kılıç, A. (2024) *Anayasa Yargısı Dersleri*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, s. 233.

cidir. Yazar, gerekçelerin bağlayıcılığını savunanların görüşlerini tatmin edici düzeyde açıklayamadıklarını iddia etmektedir. Doktrinde Anayasa m. 153 üzerinden, AYM kararlarının hüküm ve gerekçe kısımlarının birlikte bağlayıcı olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca bu yaklaşımı benimseyenler, AYM'nin karar gerekçelerinin bağlayıcı olması hâlinde ortaya çıkabilecek çok ciddi problemlerin “demokratik hukuk devleti”nin işleyişinde doğurabileceği sakıncaları da hesap edememektedir. Ek olarak, AYM'nin çoğunluk görüşünün birden fazla görüşten oluşması hâlinde bunlardan hangisinin bağlayıcı kabul edileceğinin de çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Söz gelimi böyle bir durumda farklı gerekçelerin hepsi mi yoksa en fazla üye sayısına sahip olanı mı bağlayıcı kabul edilecektir? Geline nokta, AYM'nin karar gerekçelerinin bağlayıcılığı görüşünün yüzeysel bir değerlendirmenin sonucu verilmiş, hukukî ve mantıkî bakımdan fevkalade sorunlu bir niteliğe sahip olduğu tespiti yapılmaktadır. Konu hakkında AYM'nin argümantasyonu da sorunludur. Zira kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olduğunu, yine kararlarının gerekçesi kısmında belirtmektedir ve bunu kabul etmek mümkün değildir. Öte yandan AYM'nin karar gerekçelerinin bağlayıcılığı kabul edildiği takdirde, bu bağlayıcılığın AYM için geçerli olup olmadığı sorusu ortaya çıkacaktır. Gerek doktrinde bağlayıcılığı kabul edenler gerekse AYM bu bağlayıcılığın AYM için geçerli olmadığını söylemektedir. Hakyemez'e göre karar gerekçesinin AYM'yi bağlamayacağı fevkalade isabetli bir görüş olmakla beraber, uygulamada bazı sorunlar doğurma potansiyelini de bünyesinde taşımaktadır. Zira karar gerekçeleri AYM dışındaki bütün kamu otoriteleri için bağlayıcı olduğundan Mahkeme siyasi sistem içerisinde fevkalade güçlü ve ayrıcalıklı bir konuma yükselmiş olacaktır. Böylelikle hukukun evrimleşmesi AYM'nin tekeline girecek, AYM “negatif yasa koyucu” olmaktan çıkıp, “aktif kural koyucu” ve hatta “hukuk düzeninin yegâne belirleyicisi” hâline gelebilecektir. Dolayısıyla demokratik bir hukuk devletindeki asli kural koyucu olan yasama organının siyasi sistem içerisindeki

konumu da erozyona uğrayacaktır⁵⁷. Yazar konuyu daha da çetrefilli hâle getiren başka bir noktayı daha tespit etmektedir: “Karar gerekçelerinin yasama organı açısından bağlayıcılığının kabulü durumunda, şu nedenle yeni gerekçelerin ortaya konulması mümkün olmayacağından, AYM kararlarıyla bile artık toplumsal-ekonomik dönüşüm gerçekleşemeyecektir. Yasama organı karar gerekçesi ile bağlı olacağına göre, o konuda yeni bir düzenlemeye gidemeyeceği içindir ki, bu konu bir daha AYM önüne gelemeyecektir. Bir yargı organı olarak AYM de, ancak karar verirken görüşlerini gerekçede açıklama imkanına sahip olacağına göre, böyle bir ihtimalin de ortaya çıkması mümkün olmayacaktır. (...) Sonuç olarak, AYM karar gerekçelerinin bağlayıcı olduğunun kabul edilmesiyle toplumsal, ekonomik, hukuksal ve siyasal boyutlarıyla yaşam, AYM karar gerekçesinde ortaya konulduğu şekliyle donuklaşmış olacaktır. Çünkü, karar gerekçeleri bağlayıcı olduğuna göre, AYM dışında hiçbir organ, kurum ve kişi yeni bir açılım sergileme imkanına sahip olamayacaktır. Böyle bir durumda AYM’nin görüş değiştirmesini beklemek gerekecektir. Ancak bu süreçte, AYM’yi harekete geçirecek bir özne olamayacağından, bu kısır döngü nedeniyle hukuk düzeni, AYM’nin karar gerekçelerinin bağlayıcılığı nedeniyle donuklaşacaktır.”⁵⁸ Hakyemez, karar gerekçelerinin bağlayıcı olmadığı yönünde savunduğu görüşün pozitif dayanağının ise AYM’yi kanun koyucu gibi hareketle yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis etmekten men eden Anayasa m. 153/2 olduğunu söylemektedir.⁵⁹ Konu bağlamında ortaya attığı bir başka soru ise karar gerekçelerinin bağlayıcılığı kabul edildiği takdirde, hükümle doğrudan ilgisi olmayan tespit ve değerlendirmelerin de bağlayıcılığının olup olmayacağıdır. Yoksa yalnızca doğrudan hükmün oluşumunda esas alınmış kısımlara mı bağlayıcılık atfedilecektir? Bu, ciddi bir uygulanabilirlik sorununa işaret etmektedir. Örneğin, Federal Alman Ana-

57 Hakyemez, Y. Ş. (2008). Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu, içinde Yazıcı, S., Gözler, K., Göztepe, E. (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan C. 2* (ss. 365-398), Ankara: Yetkin Yayınları, s. 365, 370, 381-388.

58 a.g.e. s. 388-389.

59 a.g.e. s. 389-390.

yasa Mahkemesine göre kararların bağlayıcılığı sadece karar beyanı ve ilgili karar nedenlerini içine almaktadır.⁶⁰ Yazar, ayrıca AYM'nin yorumundan farklı yorum benimseyen mahkemelerin yorumunun nasıl geçersiz kılınacağını da sormaktadır. Zira gerekçelerin bağlayıcılığı kabul edilse dahi, diğer mahkemelerin aksine yorumlarını önleyecek bir mekanizma mevcut değildir ve AYM de diğer mahkemeler için bir "yüksek mahkeme" statüsünde değildir. Dolayısıyla AYM kararlarının gerekçelerinin diğer yargı düzenlerindeki mahkemeler bakımından bağlayıcılığından bahsedilemeyecektir⁶¹.

Döner de AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olmadığını düşünen isimlerdendir. Ve fakat bu, gerekçelerin tamamen anlamsız olması demek değildir. Gerekçeler yasama, yürütme ve yargı organları için *yol gösterici, ışık tutucu ve açıklayıcı* özellikler taşımaktadır. Hukuk sisteminde yasama, yürütme ve yargı organlarının Anayasa ya da kanunların AYM'nin yorumuna riayet edilerek yorumlanmasını emreden herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Mahkemeler, önlerindeki uyumsuzluğa uygulayacakları normun yorumunu kendileri yapacaktır. AYM adli ve idari yargının üst mahkemesi konumunda olmadığından, bunlara yorumunu dayatması da söz konusu olamayacaktır. AYM kararlarındaki gerekçelerin bağlayıcılığını kabul etmek, Anayasal koruma altındaki hâkimlerin bağımsızlığı ilkesine de aykırılık teşkil etmektedir. Böyle bir kabul, AYM'ye maddi anlamda yasama fonksiyonunu icra etme yetkisinin verilmesi anlamına da gelecektir. Bu durumda Mahkeme'ye yorum yoluyla genel, sürekli, objektif ve kişisel olmayan işlemler yapma, bir diğer ifadeyle kural koyma yetkisi verilmiş olacaktır. Ki Anayasa'nın böyle bir yetki vermediği açıktır⁶².

Kaya, Gözler'e referansla, AYM'nin karar gerekçelerinde yaptığı yorumların diğer mahkemeler bakımından bir bağla-

60 a.g.e. s. 391-392.

61 a.g.e. s. 393-394.

62 Döner, A. (2008). s. 221-224.

yıcılığı olmadığını söylemektedir. Öyle ki eğer yorumlu ret kararlarına bağlayıcılık tanınrsa Mahkeme adeta bir “pozitif kanun koyucu” hâline gelecektir. Yine aynı bağlam içerisinde, bu kez de Arslan’a referansla, AYM’nin yorum yetkisine sahip organlardan birisi olduğunu ve fakat Mahkemeye özel olarak “Anayasa’yı yorum” yetkisinin verilmediğini, bir diğer ifadeyle Mahkemenin bir *yorum tekeline* sahip bulunmadığını, hatta Anayasa’nın verdiği *genel* yorum yetkisinin dahi sınırlandırıldığını vurgulamaktadır⁶³. Karar gerekçelerinin ve anayasaya uygun yorumun bağlayıcı olmadığı bir ahvalde anayasaya uygun yorumun işlevinin ve öneminin ne olacağını tespit etmek de son derece önemlidir. Kaya’ya göre Mahkeme yaptığı yorumla yalnızca denetlediği kanun hükmüne dair anayasaya aykırı olan yorumu eleyebilir. Bununla beraber, kanun hükmüne dair birden fazla anayasaya uygun yorumdan birini tercih ederek bağlayıcı kılamayacaktır⁶⁴. Öte yandan, Mahkemenin gerekçelerin bağlayıcılığı meselesini aşmak adına gerekçeyi karar kısmında ortaya koyması durumunda ne olacağı da tartışmalıdır. Yazara göre böyle bir yola başvurulması hüküm fıkrasının niteliği ile bağdaşmayacaktır: “*Muhakeme hukuku teorisinde kararların hüküm fıkrası ve gerekçesi birbirinden ayrılır. Karakteristik olarak gerekçe hüküm fıkrasında ulaşılan sonucun hukuki sebepleri ile birlikte detaylı ve mantıksal tutarlılık içerisinde ortaya konulmasına zemin oluşturan alandır. Ancak eğer Anayasa Mahkemesi, sırf bağlayıcı olması için gerekçede yaptığı bütün yorum ve değerlendirmelerin hüküm fıkrasına aktarılmasına yol açarsa bu durumda muhakeme hukuk teorisinde gerekçe ve hüküm fıkrası ayrımının bir anlamda aşınması gerçekleşir. Böyle bir sonucun ise demokratik bir hukuk devletinde kabul edilmesi mümkün değildir*”⁶⁵. Yazar, incelenen kanun hükmünden yasama iradesi açık bir biçimde belli oluyorsa, artık Mahkeme’nin alternatif bir yorumu seçerek yasama organını buna bağlı kılamaya-

63 Kaya, S. B. (2017) *Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 233-237.

64 a.g.e. s. 237.

65 a.g.e. s. 239.

cağı, yani yasama iradesini anayasaya uygun yorumla boşa çıkartamayacağı düşüncesindedir. Ancak burada yasama iradesinin her zaman anayasaya uygun yorumun sınırı olduğunu, kanun koyucunun iradesiyle AYM'nin ebedi olarak bağlandığını iddia etmediği şerhini de düşmektedir. Zira AYM, toplumsal değişim ve dönüşüm karşısında statik yasama iradesiyle bağlı değildir. Ona göre esas problem, Mahkemenin yorumunu yasama ile beraber diğer hukuk düzenleri için de bağlayıcı kılmak istemesindedir. Sonuç olarak Mahkeme'nin karar gerekçelerinde ortaya koyduğu yorum ve değerlendirmeler yasama, yürütme ve diğer hukuk düzenlerindeki mahkemeler bakımından ancak *“yol gösterici ve aydınlatıcı bir işlev”* görebilecektir. Bu işlevi aşan bir bağlayıcılıkları Anayasa m. 153 bağlamında söz konusu değildir⁶⁶. AYM'nin yorumlu ret kararlarını irdeleyen Kaya, Mahkemenin kendi karar gerekçelerindeki yorumları bağlayıcı kılmak istemesinin ziyadesiyle sorunlu olduğunu söylemektedir. Her şeyden önce böyle bir sonuç, demokratik bir hukuk devletinde kabul edilemez bir niteliğe sahiptir. Zira aksi takdirde AYM *“anayasal ve buna bağlı olarak hukuk düzeninin tek belirleyicisi konumuna gelecektir. Mahkeme'nin Anayasa m. 153 üzerinden kendi yorumunu bağlayıcı kılmak için öngördüğü yöntem vesayetçi nitelikte olup, kendisini “negatif kanun koyucu” statüsünden “pozitif kanun koyucu” statüsüne geçirmektedir. Oysa Anayasa'da buna dair herhangi bir hüküm mevcut değildir. En önemlisi, eğer AYM'nin yorumunun bağlayıcılığı kabul edilirse Mahkeme hukuki ve siyasi yaşamın adeta tek belirleyicisi konumuna yükselecek ve böylelikle yasama iradesi büyük oranda boşa çıkacaktır. Böyle bir durumda ise demokratik hukuk devleti ilkeleri temelden zedelenmiş olacaktır*⁶⁷.

Anayurt, karar gerekçesinin bağlayıcı olmadığını, bu kısmın ancak yasama organı ile diğer organ ve makamlar için rehber oluşturuca bir yanının bulunduğunu düşünmektedir.

66 a.g.e. s. 240-241.

67 a.g.e. s. 249-250.

Gerekçedeki her cümlesinin bağlayıcı olduğunu kabul etmek, kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı ilkesine de aykırılık teşkil edecektir. Kararlara gerekçe adı altında sokulan ideolojik manifestonun bağlayıcılığının kabulü, anayasa yargısının demokratik meşruiyetine de gölge düşürecek, yargıyı ideolojilerin Truva atına dönüştürecektir⁶⁸. Yazar, “*yorumlu ret*” kavramının yeterince açık olmadığını; maksadı ilk bakışta karşılamaktan uzak olduğunu; her kararın nihayetinde bir yoruma dayanmak zorunda olduğunu; “*şartlı ret*” deyiminin daha yerinde olduğunu söylemektedir. Öte yandan, ülkenin anayasal yargı düzeninde mahkeme kararlarının bağlayıcılık arz etmediği bir ahvalde şartlı reddin hiçbir hukukî önemi olmayacaktır. Çünkü şartlı ret, gerekçe kısmında tecessüm etmektedir. Gerekçe bağlayıcı değilse, kararda anayasaya uygunluğun şarta bağlanmasına gerek olmayacaktır⁶⁹. İptal yerine şartlı yorum tercihinde bulunmak, kanununun oluşumuna katılmak anlamını da taşıyacaktır⁷⁰.

Tunç, gerekçelerin bağlayıcı olduğu kabul edildiği takdirde yalnızca AYM'nin değil, diğer tüm mahkemelerin de kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olduğunu kabul etmek gerektiğini; hüküm fıkrası ve gerekçe arasındaki bütünselliğin bütün mahkeme kararları için geçerli olduğunu; sayısız mahkeme kararlarında birbirleriyle çelişen gerekçeler bulunduğunu; bu sebeplerle AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcılığını kabul etmenin pratikte çok ciddi sorunlara yol açacağını iddia etmektedir. Dolayısıyla gerekçelerin bağlayıcılığından ziyade, “*dikkate alınması*”ndan bahsetmek gerekmektedir. Bir başka anlatımla bağlayıcılık, gerekçe kısmına değil, hüküm kısmına dairdir⁷¹.

68 Anayurt, Ö. (2022). s. 846-847.

69 a.g.e. s. 839.

70 a.g.e. s. 842.

71 Tunç, Y. (2010). “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı Konusuna Farklı Bir Bakış”, *THD*, C. 5., S. 47., s. 36-38.

B. KABUL EDENLER

Metin'e göre norm birden çok anlama olanak tanıyorsa ve bunların bazıları anayasaya uygun bazıları da aykırı ise yapılması gereken anayasaya uygun olan yorumu geçerli kılarak normun anayasaya uygun olduğuna karar vermektir. Anayasaya uygun yorumun, aykırı yorumdan üstün olmasının sebebi, anayasanın normlar hiyerarşisinin tepesinde yer almasıyla alakalıdır. Anayasa, normlar hiyerarşisinin en üstünde olduğu için altında yer alan kendisine aykırı normları geçersiz kılacaktır. Anayasaya uygun yorumda esas alınan norma bağlılık ilkesi değil, anayasaya bağlılık ilkesidir. Ek olarak, Mahkeme yorum yaparken diğer mahkemelerin, özellikle de yüksek mahkemelerin yorumlarıyla kayıtlı değildir⁷². Yazar, anayasaya uygun yorum yöntemin kullanımının işlevselleşmesi için kararın temelindeki gerekçelerin bağlayıcı olması gerektiğini ve fakat gerekçenin tamamının değil, hüküm fıkrasıyla zorunluluk ilişkisi içinde bulunan kısmının bağlayıcı olması gerektiğini düşünmektedir. Yazarın anayasaya uygun yorumun sınırı hakkındaki değerlendirmeleri de son derece önemlidir. Buna göre, öncelikle denetime konu kural açık ve anlaşılır olmamalıdır. Ek olarak AYM, bu yöntem üzerinden kendi iradesini yasa koyucunun açık iradesinin yerine koymamalı, yani "kural koyucu" durumuna girmemelidir; dolayısıyla denetime konu norm yasa koyucunun açık iradesinin tecessüm ettiği şekliyle anayasaya aykırılık teşkil ediyorsa artık yapılacak olan iptal kararı vermektir⁷³.

Tanör/Yüzbaşıoğlu, AYM'nin kararlarının diğer organ, makam, kişi ve yargı yerlerini bağladığını, bu sebeple ret kararının gerekçesinin de dikkate alınacağını, kanunun ret gerekçesinde AYM'nin yorumu sonucu kazandığı içeriğin uygulanacağını söylemektedir⁷⁴.

72 Metin, Y. (2008). s. 73-74.

73 a.g.e. s. 195-196.

74 Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2019) 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul: Beta Basım Yayın, s. 556.

Oder, Anayasa m. 11’de somutlaşan Anayasa’nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin anayasaya uygun yorumun pozitif dayanağını teşkil ettiği düşüncesindedir. Böylelikle yargı, anayasa-altı işlemlerin yorumunda Anayasa’yı gözetme zorunluluğundadır. Yazar, anayasaya uygun yorumun sınırları ve koşulları hakkında Alman Federal Anayasa Mahkemesinin 1953 yılındaki bir içtihadına atıf yapmaktadır. Buna göre, kanunun Anayasa ile uyumlu olarak yorumlanmasının mümkün olması ve kanunun Anayasa’ya uygun yorumlandığı takdirde anlamını koruması anayasaya uygun yorumun çerçevesi olarak ortaya konmuştur. Ancak Oder, bu çerçevenin pratik ve kuramsal soruları cevaplamaya elverişli araç veya ölçütleri sunmadığı kanaatindedir⁷⁵. Anayasaya uygun yorum, kuramsal açıdan dört noktaya dayandırılabilir: (1) Anayasaya uygunluk karinesi; (2) Norm lehine davranma ilkesi (*favor legis*); (3) Hukuk düzeninin bütünlüğü ve Anayasa’nın üstünlüğü ilkeleri; (4) İşlevsellik. Mesela norm lehine davranma ilkesi bağlamında anayasaya uygun yorum demokratik devlet ilkesinin lehinedir. Zira demokratik devlet ilkesi, doğrudan demokratik meşruiyete sahip olan yasa koyucunun tercihlerinin mümkün olduğunca yaşatılmasını içermektedir. Yine mesela anayasaya uygun yorumun işlevsel kanıtlarından birisi olarak bu yöntemin hukuk düzeninde boşluk meydana getirmeden, onun bütünlüğünü koruduğu gösterilmektedir⁷⁶. Yazar, anayasaya uygun yorumun sınırları bahsine de ayrı bir parantez açmakta ve bazı görüşleri aktarmaktadır. Buna göre yasa koyucunun demokratik meşruiyetine saygının gereği olarak bir hükmün normatif içeriğini esaslı biçimde yeniden belirleme, yani kanunu düzeltme yoluna gidilmemelidir. Zira bu, yasama yetkisine dönük iptal yaptırımından çok daha ağır bir müdahale teşkil edecektir. Anayasaya uygun yorumda bulunurken kanunun düzeltilmesine sebebiyet vermeyecek sınırlar hususunda Alman Federal Anayasa Mahkemesi içtihadına

75 Oder, B. E. (2010). s. 134-136.

76 Bahsedilen dört başlık hakkında tafsilatlı ve eleştirel bir değerlendirme için bkz. a.g.e. s. 151-157.

referansta bulunularak iki unsura dikkat çekilmektedir. Buna göre normun açık sözünü ve yasa koyucunun açık amacını aşan bir yorum, artık anayasaya uygun yorum değil, anayasaya uygun hukuk yaratma durumuna gelecektir. Örneğin, normun sözü açık ve tartışmasız ve anlamı da Anayasa'ya aykırı ise artık anayasaya uygun yorum yapılamayacaktır⁷⁷. Öte yandan Oder gerekçenin bağlayıcılığının yorumlu ret kararlarının varlık koşulu olduğunun da altını çizmektedir. Yorumlu ret kararına konu olan norm yürürlükte kaldığı müddetçe anayasaya uygun yorum çerçevesinde anlaşılmalı ve uygulanmalıdır. AYM de yorumlu ret kararı verdiğinde atıf yahut alıntı yoluyla yorumlu ret gerekçesini veya kanunun yorumlu ret kararı ile belirlenen anlamını hüküm kısmında belirtmelidir⁷⁸.

Şahbaz, gerekçenin bağlayıcılığı hususunda toptancı bir kabul ya da ret yaklaşımını makul bulmamaktadır. Yazara göre *“hükümün o şekilde kurulmasını sağlayan, güçlendiren, hüküm kısmından ayrılmayacak kadar sıkı bağlantı içerisinde olan, gerekçesi olmaksızın hüküm kısmının anlamsız kalabileceği hallerde gerekçenin bağlayıcı olmayacağı söylenemez”*⁷⁹. Bu bağlamda eğer gerekçedeki hususlar hüküm kısmını doğrudan etkilemekteyse gerekçenin de bağlayıcılığı kabul edilmelidir. Dolayısıyla gerekçedeki hüküm kısmıyla alakalı olmayan, bu kısmı etkilemeyen hususların bağlayıcılığı söz konusu değildir⁸⁰. Konu bağlamında tartışmalı hususlardan birisi, AYM kararında birden fazla gerekçe olduğunda ne yapılacağıdır. Şahbaz, esasa dair karşıoyların yanında, hükme katılmakla beraber çoğunluğun gerekçesine katılmayan üyelerin gerekçelerinin de bağlayıcılığı olmayacağını düşünmektedir. Bağlayıcı olan, hükme esas alınan çoğunluğun gerekçesidir⁸¹.

77 a.g.e. s. 157-158.

78 a.g.e. s. 191-192.

79 Şahbaz, İ. (2020). “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *MHFD*, S. 2., s. 375.

80 a.g.e. s. 376.

81 a.g.e. s. 378.

Sağlam'a göre anayasaya uygun yorum yöntemi bir taraftan anayasanın üstünlüğü ilkesinin uygulanmasını temin ederken, diğer taraftan da iptalden kaçınmaya yöneldiği oranda AYM'nin kendi yetkisini sınırlama neticesini ortaya çıkarmaktadır. Bu yöntem, AYM'nin kendi yetkisini sınırlamasının aksine, diğer yüksek yargı yerleri bakımından bir bakıma genişletici bir yorum niteliği kazanmakta ve hukuku geliştirici bir işlev ifa etmektedir. Zira bir kanun maddesi AYM'nin önüne somut norm denetimi bağlamında geliyorsa ilgili mahkeme o hükme Anayasa'ya uygun bir anlam vermemiş demektir. Böyle bir durumda AYM anayasaya uygun yorum yaptığında denetlenen kanun hükmü uygulamadaki anlamından farklı bir anlam kazanmış olacaktır. AYM'nin kararından sonraki aşamada eğer mahkemeler AYM'nin yorumuna itibar ederse bir sorun kalmayacak ve fakat aksi durumda çok ciddi sorunlar vuku bulacaktır. Zira özellikle diğer yüksek yargı yerlerinin AYM'nin yorumuna itibar etmediği ahvalde AYM kararlarının bağlayıcılığı sözde kalmış olacak, iki yüksek yargı mercii kararları arasında hukuk birliğini sarsan derin bir çelişki ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda ise söz konusu çelişkiyi ortadan kaldıracak bir merci yahut mekanizma ise hukuk düzenimizde mevcut değildir⁸². Yazar, Anayasa m. 153'teki bağlayıcılığın AYM kararlarının gerekçelerini de -en azından hükme dayanak teşkil eden kısımları bakımından- kapsadığı kanaatinde. AYM'nin iptal kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanamayacağı, iptal edilen hükmün Resmî Gazete'de yayımlanmakla yürürlükten kalkacağı, bağlayıcılığın Resmî Gazete'de yayımlanmakla başlayacağı gibi hususlar ise bu kanaatin dayanakları olarak ortaya konmaktadır. Nitekim diğer yüksek mahkemeler AYM'nin anayasaya uygun yorum yöntemini kullanarak verdiği kararlara uymak zorundadır. Aksi bir tutum, AYM'nin yetki alanına girilmesi anlamına gelecektir. Zira ilgili hüküm Anayasa'ya aykırı bir anlamla uygulanacak ve bu anlamıyla iptale konu olacak olan bir hükme hayat kazandırılmış olacaktır. Bu ise anayasal yargı alanına haksız

82 Sağlam, F. (1996). s. 51-53.

ve yetkisiz bir müdahaledir. Ek olarak, itiraz davalarındaki 10 yıllık süre sınırı, bu müdahaleyi daha da ağırlaştırmaktadır⁸³.

Yüksel'e göre AYM'nin yorumlu ret kararı vermesi hususunda pozitif hukuk dayanağı olmamakla beraber, bu karar biçimi anayasa yargısına içkindir. Tartışılması gereken, AYM'nin yorumlu ret kararı verip veremeyeceği değil, yorumu ret kararını nasıl ve ne ölçüde kullanabileceğidir. Söz gelimi, iptal kararından kaçınırken, ondan daha ağır bir müdahale niteliğinde karar verilmemelidir. Yorumlu ret kararı anayasanın üstünlüğüne ve AYM'nin özerk yorum yetkisine dayanmaktadır⁸⁴. Yazar, AYM'nin önündeki kanun hakkında diğer yargı organlarının yorumlarıyla kendini bağlı saymamasını yerinde görmektedir⁸⁵. Burada esas sorun AYM'nin özerk yorumda bulunması değil, kendi yorum faaliyetini sınırlayan kurallar belirlememiş olması, bir diğer ifadeyle sınırsız bir yorum yetkisine sahipmiş izlenimi uyandırmasıdır⁸⁶. Öte yandan, her ne kadar karar gerekçelerinin bağlayıcılığına dair herhangi bir pozitif hukuk düzenlemesi yoksa da Anayasa tarafından kanunları iptal yetkisi bahşedilmiş AYM'nin yorumlu ret kararlarına diğer yargı organlarının uymaları gerekmektedir. Anayasal sorunları nihaî olarak çözüme yetkisi yalnızca AYM'ye aittir. Bundan ötürüdür ki diğer mahkemeler anayasal sorunlar hakkında AYM'nin cevaplarını benimsemelidir. Kaldı ki 2010 yılı itibarıyla bireysel başvuru mekanizmasının anayasal yapıya dâhil edilmesiyle beraber diğer yargı organlarının AYM'nin yorumunu benimsemelerini sağlayacak pozitif hukuk düzenlemesi de ihdas edilmiş olmaktadır. Yüksel'e göre yeni durum artık diğer mahkemeleri yorumlu ret kararlarına uymaya zorlayacaktır⁸⁷. Peki anayasaya uygun yorumun sınırları nelerdir? Bu sınırlara uymak çok önemlidir, zira aksi takdirde yasama organının yetki alanı ihlal edilmiş

83 a.g.e. s. 58-59.

84 Yüksel, İ. (2013). s. 83-84.

85 a.g.e. s. 88-91.

86 a.g.e. s. 97.

87 a.g.e. s. 102, 106.

olacaktır. Bu, hem yasama organının iradesini bertaraf ettiği hem de yeni bir kanun inşa ettiği için yasama organı açısından iptal kararından daha ağır bir müdahale niteliğindedir. Gerçekten de bahsedilen sınırların tespitini yapmak altından kalkılması kolay bir iş değildir. AYM, yorumlu ret kararları açısından birtakım ölçütler belirlemelidir. Bu sayede AYM keyfî ve sınırsız bir yorum yetkisi kullanmadığı izlenimini de uyandırmış olacaktır⁸⁸. Yazar, yorumlu ret kararının iki şartı sağlaması gerektiğini belirtmektedir. Birincisi, yasama organının tepkisini azaltması, ikincisi ise anayasanın üstünlüğünü sağlamasıdır. Birinci şartın sağlanması için öncelikle denetime konu kanunun temel unsurlarına dokunulmamalıdır. Yine bu amaç doğrultusunda önündeki meselede karar vermek için yasama organının daha yetkin olup olmadığına bakılmalıdır. Örneğin, toplumun farklı kesimlerinin dahil olduğu geniş katımlı kamusal müzakerelere konu olan tartışmalı meselelerde yorumlu ret kararı vermekten ziyade, iptal kararı verilerek yasama organının hareket etmesi beklenmelidir. Yine yakın tarihte yürürlüğe girmiş, özellikle de soyut norm denetimine konu olan kanunlarda yorumlu ret kararı vermekten kaçınılmalıdır. Zira böyle bir durumda parlamento çoğunluğunun iradesini değiştiren bir karar vermesi, hele ki yorumlu ret kararlarının pozitif bir hukuki düzenlemeye dayanmadığı bir ahvalde, yasama organının tepkisini çekebilecektir. İkinci şart (anayasanın üstünlüğü) sağlanmıyorsa da yorumlu ret değil, iptal kararı verilmelidir. Burada gerekenin bağlayıcılığı meselesi öne çıkmaktadır. Bu bağlamda eğer verilen yorumlu ret kararı yargı mercileri tarafından göz ardı edilebiliyorsa yorumlu ret kararı verilmemelidir. Özetle, AYM, *“anayasanın üstünlüğünü diğer yargı mercilerinin direnci nedeniyle sağlayamama ihtimali bulunan kararlar”* vermemelidir⁸⁹. Daha geniş bir perspektifle, *“anayasal denetim organı iptal kararı vermek yerine yorumlu ret kararı verirken; yasama organına saygı gösterme, kanunu koruma, anayasanın üstünlüğünü sağlama,*

88 a.g.e. s. 108-109.

89 a.g.e. s. 109-110.

anayasaya uygunluk karinesine uyma veya hukuk düzeninde doğabilecek boşlukları önleme saikleri ile hareket ettiğini göstermelidir. Dolayısıyla iptal kararı yerine yorumlu ret kararını seçen mahkeme bu amaçlara, yorumlu ret kararı vererek daha kolay ulaşıp ulaşmayacağını değerlendirmelidir”⁹⁰.

Memiş’e göre hüküm fıkrasının üzerine oturtulduğu sünunlar mesabesindeki gerekçeler hüküm fıkrasından ayrı düşünülemezdir. Anayasanın ne olduğu, somutlaşması hep gerekçede belirecektir. Hâl böyleyken, Mahkeme kararlarındaki önemi dolayısıyla gerekçenin de bağlayıcı olması söz konusudur⁹¹. Ek olarak, anayasaya uygun yorumun pozitif hukukta bir temeli yoktur ve ancak öğreti kanalıyla savunulabilecektir. AYM kararlarında bu yorum yöntemi henüz netleşme sürecindedir. Yine de Anayasa m. 138’de Anayasa’ya uygun olarak karar verileceğinin, Anayasa m. 11’de kanunların Anayasa’ya aykırı olamayacağını, Anayasa m. 148’de kanunların Anayasa’ya uygunluğunun denetleneceğinin, m. 174’te İnkılâp Kanunlarının Anayasa’ya aykırı biçimde anlaşılacağı ve yorumlanamayacağını; m. 14’te Anayasa’nın hiçbir hükmünün hürriyetleri yok etmeye yönelik yorumlanamayacağını hüküm altına alınmış olması anayasaya uygun yorumun dolaylı yoldan Anayasa’da dayanağının bulunması şeklinde yorumlanabilir. Anayasaya uygun yorum, her yargıç tarafından kullanılabilir ve hatta kullanılmalıdır. Zira asıl maksat, anayasayı egemen kılmaktır⁹². Yazar, kanun koyucunun iradesinin her durumda yorum sınırına işaret ettiğini düşünmemektedir. Zira zamansal ve mekânsal değişimler, eski metnin *objektif yoruma* tâbi tutulmasını gerektirebilmektedir. Bir başka anlatımla, ilgili kanun artık farklı şekilde anlaşılacak zorunda olabilir. Objektif sebeplerin kanunun yürürlüğe girdiği zamandaki anlamından uzaklaşması durumunda yargıç hukukî bir tekemmüle girişmelidir⁹³.

90 a.g.e. s. 115.

91 Memiş, E. (2007). *Anayasaya Uygun Yorum*, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, s. 196.

92 a.g.e. s. 204-206.

93 a.g.e. s. 116.

Aliefendioğlu, anayasaya uygun yorum tekniğinin, “Anayasa’nın üstünlüğü” ve “AYM kararlarının bağlayıcılığı” esasına dayandığını ifade etmektedir. Yazar, bu yorum tekniğinin etkinlik kazanması için AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olması gerektiğini; Anayasa’da bu konuya dair bir açıklığın bulunmadığını; ve fakat mahkeme kararında hüküm ve gerekçe kısımlarının bütünlük arz etmesinden dolayı bağlayıcılığın gerekçeyi de kapsadığı sonucuna varılması gerektiğini söylemektedir. AYM’nin temyizen inceleme yapmaması, yani bir üst mahkeme olmamasından dolayı bu yorum tekniğinin uygulanmasının Anayasa m. 138’deki mahkemelere ve yargıçlara emir, talimat, tavsiye ve telkin verilemeyeceği yasağıyla ne ölçüde bağdaştığı da ayrıca tartışılabilecektir⁹⁴. Öte yandan, ilgili yorum tekniği kullanılırken denetime konu kuralın açık olmaması ve değişik yorumlara uygun bulunması şartlarının sağlanması gerekecektir. AYM, önündeki metinden ayrılmak suretiyle “kanun koyucu” hâline gelmemelidir⁹⁵. Son olarak, yorumlu ret kararları, iptal kararlarının artmasını önlemekte; denetime konu kuralın Anayasa’ya uygun içerikle uygulanmasının yolunu göstermektedir. Yorumlu ret kararına konu kural, artık yasa koyucunun yaptığı andaki anlamını aynen devam ettiriyor değildir. Kural, AYM tarafından yorumlanarak yeniden biçimlenmiş olmaktadır⁹⁶.

Kaboğlu, yorumlu ret kararlarının ilgili kanunu uygulayacak başka mahkemelerin yorum ve uygulamalarını, yürütme makamlarını etkilediğini söylemektedir. Bu kararlar sayesinde yasama organı ile ihtilafların çoğalmasının önüne geçilmektedir. Bu kararlar marifetiyle anayasa mahkemeleri parlamento çoğunluğuna karşı muhalefet “engelleri”ni ortadan kaldırmaktadır. Ek olarak, iptal kararlarının yol açacağı hukukî güçlükler de önlenmeye çalışılmaktadır. Zira iptal kararları kazanılmış haklar sorununu meydana getirebilecek, bu da pek çok giderim istemine sebep olabilecektir. Yorumlu ret

94 Aliefendioğlu, Y. (1996). 192-197.

95 a.g.e. s. 197.

96 a.g.e. s. 311.

kararıyla anayasa mahkemeleri buyurucu yorumlarla kanunu değiştirmekte, böylece hem hukukî ilişkilerin güvenliğini sağlamakta hem de kanunun anayasal geleceğini belirlemektedir. Bu yorum yöntemindeki risk ise anayasa mahkemelerinin yasama işlevine katılmasıdır. Zira mahkemeler bu yöntemle kanunu yeniden biçimlendirmek zorunda kalmaktadır. Anayasaya uygun yoruma tâbi tutulan kanun, anayasa mahkemesi tarafından yeniden yorumlandığı ve değiştirildiği için artık yasama organının kabul ettiği kanun değildir⁹⁷.

Ergül, anayasaya uygun yorum tekniğinin lehine olacak birtakım gerekçeler ortaya koymaktadır. Birincisi, bu tekniğin yargının kendisini sınırlama (*self-restraint*) tekniği olarak değerlendirilmesidir. Bir kanunu iptal etmeye yetkili olan organın iptal etmek yerine onu yorumlama yetkisi de bulunmaktadır. Bu bağlamda yetkili organ kanunun "*ancak belli bir yorumunun anayasaya uygun olduğunu*" belirtme yetkisine de sahiptir. Bu durumda iptal kararı verilmediğinden bir hukukî boşluk da doğmamakta, yasama organına yeni bir yasa yapmak şeklinde ağır bir yük de binmemiş olmaktadır. Dolayısıyla bu tekniğin yasama organının yetkisine müdahale şeklinde değerlendirilmesi isabetli olmayacaktır. İkincisi, bu teknik ile yerine getirilen işlev esasında anayasanın üstünlüğünü sağlamaktır. Bu sebeptendir ki AYM'nin bir kanunun belli bir yorumunun anayasaya uygunluğunu ortaya koyması, bu yoruma diğer mahkemelerin de uyması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Diğer mahkemelerin kanunları yorumlama yetkisi, üstün norm olan anayasanın içeriği ile sınırlıdır. Olası bir tartışmada hangi yorumun Anayasa'nın içeriğine uygun olduğunu belirleyecek makam ise AYM olacaktır⁹⁸. "*Dolayısıyla, diğer mahkemelerin yürürlükteki kanunları yorumlama yetkisi ile anayasanın üstünlüğü çatıştığında, anayasanın üstünlüğü ilkesine öncelik tanımak ve yargı organlarının yorum yetkilerinin bu ilke çerçevesinde sınırlanmış olduğunu kabul etmek gerekir*"⁹⁹.

97 Kaboğlu, İ. (2007). s. 144-146.

98 Ergül, O. (2007). s. 142.

99 a.g.e. s. 143.

Göztepe Çelebi, AYM'nin norm denetiminde yalnızca hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğu görüşüne katılmamaktadır. Zira bazen sadece birkaç sözcük yahut bağlacın iptalinden ibaret olan kararların içeriği gerekçe olmadan anlaşılama-
maktadır. Bununla beraber, AYM'nin kararlarındaki gerekçe kısmında değindiği her hususun bağlayıcı olması gerektiğini de iddia etmemektedir. Zira gerekçede yer alan bazı açıklamalar kararın esasına ilişkin olmamakta ve hukukilik de taşı-
mamaktadır¹⁰⁰.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada buraya kadar, yorumlu ret karar türünün yapısı ve işleyişi anlaşılmaya çalışılmış, aynı zamanda bu kapsamda ortaya konulan olumlu ve olumsuz görüşler geniş bir skalada aktarılmıştır. Anayasa Mahkemesinin denetlediği bir normda Anayasaya uygun alternatif bir anlam tespit etmek suretiyle iptal talebinin reddi yönünde karar vermesi anlamına gelen yorumlu ret kararlarına ilişkin ilk aşamada iki temel tespitin yapılabilmesi mümkündür. Öncelikle bu karar tekniğinin Türk anayasa yargısında hatırı sayılır ve uzun soluklu bir uygulamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. İkinci olarak yukarıda aktarılan hacimli tartışmalar dikkate alındığında, literatürde bu konuya yönelik derin bir fikir ayrılığının mevcut olduğu dikkati çeker. Dolayısıyla bu konunun Türk anayasa yargısı açısından son derece çetrefil bir mesele olduğu açıktır.

Yorumlu ret kararlarına karşı yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği üzere çok sayıda argüman geliştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda özellikle Anayasa'nın 153. maddesinin 2. fıkrası uyarınca yeni bir uygulamaya yol açacak cinsten karar verilemeyeceği tespiti ve bununla bağlantılı olarak "pozitif kanun koyuculuk" itirazı zikredilmelidir. Bundan başka yasama organının yorumlu ret gerekçesiyle bağlı olması durumunda hukukun donacağı, farklı gerekçeler yazıldığında

100 Göztepe Çelebi, E. (2016). "Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 32., S.1., s. 96-97.

hangi gerekçenin geçerli sayılacağıın belirlenemeyeceği, 138. madde muvacehesinde kendi vicdani kanaatlerine göre karar vermesi icap eden hâkimlerin bağımsızlığının zedeleneceği ve bu karar türüne yönelik yetki sağlayıcı pozitif bir dayanak bulunmadığı tezleri dikkat çekicidir. Ortaya konulan diğer eleştirilerin de genel anlamda bu temel gerekçelerle irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin yorumlu ret kararı verip veremeyeceği gibi son derece netameli bir soruya bir çırpıda yanıt vermek bizce kolay değildir. Bu kapsamda özellikle Mahkemenin onlarca yıldır yerleşmiş içtihatları ve teorik düzlemde böyle bir yetkiyi esaslı bir argümanla dışlamanın zorluğu karşısında, bu soruya ilk etapta olumsuz cevap verip konuyu kapatmak güçleşmektedir. Nitekim bahse konu olumsuz yaklaşımların temel aldığı argümanların diğer pek çok örneğin yanı sıra Türkiye'deki gibi anayasanın üstünlüğünün geçerli olduğu ve köklü bir anayasa yargısının işlediği bir sistemde aşılması pek de zor değildir. Bu kapsamda ilk olarak yasama organının ve diğer mahkemelerin Anayasa Mahkemesinin saptadığı Anayasaya uygun yorumla bağlı olması hâlinde hukuki gelişimin donacağı ve yasama siyasetini belirleme tekelinin Anayasa Mahkemesine geçeceği sakıncasının Parlamento'nun yorumlu ret kararı verilen bir kanun hakkında yeniden düzenleme yapmasının pratikte mümkün olması dolayısıyla aşılabileceği söylenebilir. Gerçekten de Meclis, böyle bir ihtimalde gerek Mahkemenin yorumuyla uyumlu olarak, gerekse başka bir yönde kanuni düzenleme yapmaya devam edebilir. Yeni kanunun özellikle AYM'nin yorumuyla uyumsuz olması durumunda Mahkeme eski içtihadını gözden geçirme imkânına kavuşmuş olacağından, bu kapsamda tekrar önceki kararıyla uyumlu bir karar verebileceği gibi, gerekirse içtihadını revize etmek suretiyle farklı bir karar vermesi de mümkündür. Aynı durum iptal kararları açısından da geçerlilik taşımaktadır. Nitekim yasama organının iptal edilen bir kuralı yeniden düzenlemesi pekâlâ mümkün olacağından AYM, böyle bir kanunu yeniden değerlendirme fırsatı bulduğunda

bu defa içtihadını değiştirerek anayasaya aykırı olmadığı görüşüne varabilir. Dolayısıyla, yasama organının AYM'nin belirlediği Anayasaya uygun yorumdan sonra bundan böyle bu konuda düzenleme yapamayacağını ileri sürmek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu yönüyle bahse konu karar tekniğinin hukukun donması teziyle değillenmesi bizce mümkün görünmemektedir.

Yorumlu ret kararlarına yönelik en güçlü eleştirilerden birisi, Mahkemenin kuralı yeniden biçimlendirdiği, iptal kararıyla hukuk düzeninden bütünüyle çıkarmaya göre çok daha güçlü bir yetki kullandığı ve böylece giderek “negatif kanun koyuculuk” rolünden “pozitif kanun koyucu” olmaya doğru ilerlediği iddiasıdır. Bu tezin pozitif bir dayanak olarak Anayasal bir yasakla da doğrudan ilintisi kurulmaktadır. Nitekim m.153/2'ye göre, Anayasa Mahkemesinin bir normu iptal ederken, kanun koyucu gibi hareket etmek suretiyle yeni bir uygulamaya yol açacak şekilde hüküm kurması mümkün değildir. Bu yasağın, maddenin lafzı itibarıyla her ne kadar iptal kararları için öngörülmüş gibi görünse de, amaçsal bir yorumla Mahkemenin ret kararlarına da teşmil edildiği görülmektedir. Bizce bu argümanın teorik olarak yorumlu redde bir engel teşkil etmeyeceği iddia edilebilir ancak pratikte Mahkemenin bu tekniği uygulama biçimiyle bağlantılı olarak önemli sakıncaların da ortaya çıkacağı da yadsınamaz. Öncelikle yorumlu ret, tanımı gereği yeni bir kanuni düzenleme olarak telakki edilmemektedir. Çünkü burada Mahkeme, bir şeyi ilk defa düzenlemeyip, esasen Parlatmentonun mahsulü olan kanunu Anayasal ilkeler ışığında yorumlama faaliyetini icra eder. Bu ise Anayasanın Mahkemeye verdiği en temel yetkilerden biridir. Anılan yorum sürecinde kanun metninde içkin olan birçok anlam arasından Anayasaya uygun olduğu kanısına varılan biri veya bir kısmı tercih edilmektedir. Mahkemenin benimsediği içerik de -en azından teoride- kanun metninden kaynaklandığı için AYM'nin burada kendi yetkisi olan yorumlama faaliyetini icrası sırasında önündeki normu anlamlandırma çabası söz konusu olacaktır. Şu hâlde

Meclisin çıkardığı bir kanuna (ve buna ilaveten yeni sistem bakımından Cumhurbaşkanlığı kararnamesine) dayanan bir yorumu dolayısıyla pozitif kanun koyucu hâline dönüşeceği savı tek başına yorumlu ret kararı verilemeyeceği düşüncesine güçlü bir temel teşkil etmemektedir. Ne var ki bu eleştiri, teorik olarak ve tanımı gereğince yorumlu ret kararının içeriğiyle uyumlu görünmese de, Anayasa Mahkemesinin bu karar tekniğini uygulama biçimine bağlı olarak önemli ölçüde gerçeklik kazanabilir. Bu hususa, birazdan yorumlu ret kararı yönünden AYM'nin sınırlaması bağlamında yeniden dönülecektir.

Anayasaya uygun yorum tekniğine ilişkin diğer bir temel eleştiri de hâkimlere 138. maddeyle tanınan güvencelere ve bu bağlamda özellikle mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine hâle geleceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu husus, ilgili kuralın artık Anayasa Mahkemesinin belirlediği anlam itibarıyla uygulanması gerektiğinde, diğer mahkemelerin önlerine gelen kuralı kendi kanaatlerine göre yorumlayamayacak olmalarından ileri gelir. Ne var ki yorumlu ret uygulamasında diğer mahkemelerden asıl beklenen, AYM tarafından Anayasa'ya aykırılığı tespit edilen yorumun terk edilmesidir. Yoksa ilgili norma Mahkemece Anayasa'ya uygun olduğu açıklanan içeriği dışında başka anlamlar da verilmesi bizce her zaman mümkündür. Dolayısıyla yorumlu ret kararındaki kritik noktanın Anayasa'ya aykırılığı tespit edilen anlamdan uzak durulması olduğu gözden kaçmamalıdır. Şu hâlde diğer mahkemelerin, Anayasa'ya aykırı yorumdan uzak durmak bağlamında sınırlandırıldığı açık olmakla birlikte, iptal seçeneğinde normu uygulamaktan bütünüyle alıkonulacakları, dolayısıyla yorumlu reddin daha az bir müdahale teşkil ettiği açıktır. Öte yandan bireysel başvuru yolunun ihdas edilmesiyle beraber Anayasa Mahkemesi, diğer yargı yerlerinin kararları üzerinde olay temelli bir anayasallık incelemesi yapmaya başlamıştır. Böylece mahkemelerin kendi görev alanına ilişkin normları yorumlama ve uygulama biçimleri bir temel hakkın ihlaline yol açtıkça, AYM tarafından belirlenen ilkeler ışığında anılan

yorum terkedilmek suretiyle yeniden yargılama yapılması gerekebilmektedir. Bireysel başvuru uygulaması sırasında, farklı yargı kollarına yönelik çok sayıda içtihadın Anayasa'ya aykırı bulunması sebebiyle ihlal kararları verildiği ve ilgili mahkemelerin içtihadını bu doğrultuda değiştirdiği bilinmektedir. Şu hâlde bizzat Anayasa tarafından kabul edilen ve Anayasa yargısında epey yaygın bir teknik olan özel mahkeme yöntemi neticesinde Anayasa Mahkemesine tanınan anayasallık denetiminin bu ve benzeri sonuçlarını, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine aykırı bulmak Anayasa'nın bütünselliği içinde isabetli bir yaklaşım sayılmamalıdır.

Anayasa'ya uygun yorum tekniği doktrinde tartışılmaya devam etmekle birlikte, bu karar türüne yönelik eleştirilerin teorik düzeyde aşılmasının mümkün olduğu böylece görülebilmektedir. Öte yandan bu karar türü Anayasa Mahkemesinin ilk kurulduğu yıllardan başlayarak yakın tarihlere kadar varlığını koruyabilmiştir. Öyle ki Anayasa Mahkemesi, bir kararında da değindiği üzere, bu tekniği Türk anayasa yargısının "*yerleşik bir yorum yöntemi*" olarak telakki etmekte¹⁰¹ ve bu tutumunu günümüzde de hâlen sürdürmektedir. Bu durumda "*Anayasa Mahkemesi böyle bir karar veremez.*" denilmesinin, hem yorumlu reddin tanımsal içeriği yönünden hem de uygulamanın durumu açısından pek gerçekçi görünmediği açıktır. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesinin böyle bir karar veremeyeceğini savunan bütün görüşler aslında yorumlu ret uygulamasının sakıncaları üzerinden hareket etmektedir ve aslında bu sakıncaların önemli bir kısmı son derece gerçek ve doğrudur. Şu hâlde Anayasa Mahkemesi de ısrarla bu yetkiyi kendinde gördüğüne göre ve böyle bir karar verilemez demek Türk Anayasa yargısının işleyişiyle pek uyumlu ve gerçekçi bir yaklaşım olmayacağından, bunun yerine önemli sorunlar doğurması mümkün olan sakıncalara odaklanıp, Mahkemenin böyle bir yetkiyi mutlaka kullanacaksa sözü edilen müşkülâtları göz ardı etmeden hareket etmesi gerektiğinin

101 AYM, E.1986/24, K.1987/8, 31/3/1987, § 94.

savunulması daha makul bir yoldur. Bu noktada yorumlu ret kararı vermeye kalkışan AYM'nin bu sırada tabi olacağı sınırlarının belirlenmesi bizce çok daha önemlidir. Şu hâlde yorumlu ret tartışmasının *olan ve olması gerekene* dair farklı boyutları olduğu açıktır. Bu makalenin odağındaki ana soru ne daha ziyade teorik bir zemine yaslanan "AYM yorumlu ret kararı *vermeli mi?*" sorusudur ne de daha ziyade pozitif hukuk zemininde hareket eden "AYM yorumlu ret kararı *verebilir mi?*" sorusudur. Bu makale, kendini yorumlu ret kararı verme yetkisine sahip gören AYM'nin bu kararlarının sınırlarının nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği sorusunu kendisine konu edinmektedir.

Doktrinin konuya ilgisindeki ani artış, AYM'nin siyasi ve toplumsal açıdan ziyadesiyle hassas bir konuda vermiş olduğu son derece tartışmalı ve hukuksuz olan türban kararından¹⁰² sonra olmuştur. Bu da yorumlu ret konusunun görece sağlıklı bir zeminde tartışılmasını engellemiştir. Adeta AYM'nin ilgili kararının hukuksuzluğunun karşısında durmanın, Anayasa yargısındaki yorumlu ret kurumuna kategorik olarak karşı olmayı da zorunlu olarak beraberinde getireceği şeklinde bir varsayım tartışmaya hâkim olmuş gibidir. Oysa AYM'nin yaklaşım biçimindeki tutarsızlıklar, hukuksuzluklar ve ideolojik durumları tespit etmek, AYM'nin yorumlu ret kararı vermemesi gerektiği sonucuna ulaşmayı zaruri kılmaz. Bu tespitten, AYM'nin yorumlu ret kararlarında nasıl bir çerçeve içinde hareket etmesi gerektiğine dair bir tartışmaya sızramak da pekâlâ mümkündür.

Doktrinde yorumlu ret kurumunu hem savunanlar ve hem de reddedenlerin dikkate değer bir kısmında kendi görüşlerinin hiçbir handikap barındırmayan bir beyazlığa ve karşıt görüştekilerin de aynı şekilde bir siyahlığa karşılık geldiği şeklinde bir yaklaşım mevcuttur. Başka bir deyişle, bir kısım yazar asgari seviyede akıl ve mantık düzeyine, hukuk bilgisine sahip herhangi bir kimsenin yorumlu ret kararını

102 AYM, E.1990/36, K.1991/8, 9/4/1991.

savunmasının mümkün olmadığını iddia eder tarzda görüşlerini serdederken, bir kısım yazar ise tam tersi görüşü aynı şiddetle hedefe oturtmaktadır. Savunduğu görüşten bağımsız olarak bizatihi bu yaklaşım biçiminin kendisi son derece sorunlu olup, tartışmanın gri alanlarını ıskalama sonucunu doğurmaktadır. Özetle, bir görüşü benimsemek, o görüşün her yönleriyle olumlu, karşıt görüşün ise her yönleriyle olumsuz olduğu anlamına gelmeyecektir. Nitekim hemen yukarıda açıklandığı üzere, gerek böyle bir karar verilemeyeceğine ilişkin ortaya konulan argümanlar teorik düzlemde kolaylıkla aşılabilmekte, gerekse bu tür bir kararın verilebileceği tezinin kabul edilmesi durumunda karşımıza yadsınamaz sakıncalar çıkabilmektedir. Dolayısıyla zaten yerleşik bir uygulamaya sahip olan yorumlu ret karar tekniğinin sınırlarına odaklanmak, anılan sakıncaları bertaraf edebilmek adına önem arz etmektedir.

Anayasa'ya uygun yorum yönteminde iki önemli sınır çizilmektedir: Kanun metninin açık olması (kanunun açık sözü) ve kanun koyucunun iradesinin açık olması. Bu durumlarda AYM, Anayasa'ya aykırılık görüyorsa iptal kararı vermelidir. Aksi durumda yasama yetkisine müdahale edilmiş olacak, AYM kanun koyucu hâline gelecektir. Bir başka ifadeyle böyle bir durumda yeni bir hukuk normu ihdas edilmiş olacağı açıktır¹⁰³. Dolayısıyla AYM'nin normun anlamını yorumlarken dilsel anlamda hiçbir sınıra sahip olmadığı iddia edile-

103 Oder, B. E. (2010) anayasaya uygun yorumun sınırları bahsine de ayrı bir parantez açmakta ve bazı görüşleri aktarmaktadır. Buna göre yasa koyucunun demokratik meşruiyetine saygının gereği olarak bir hükmün normatif içeriğini esaslı biçimde yeniden belirleme, yani kanunu düzeltme yoluna gidilmemelidir. Zira bu, yasama yetkisine dönük iptal yaptırımından çok daha ağır bir müdahale teşkil edecektir. Anayasaya uygun yorumda bulunurken kanunun düzeltilmesine sebebiyet vermeyecek sınırlar hususunda Alman Federal Anayasa Mahkemesi içtihadına referansta bulunularak iki unsura dikkat çekilmektedir. Buna göre normun açık sözünü ve yasa koyucunun açık amacını aşan bir yorum, artık anayasaya uygun yorum değil, anayasaya uygun hukuk yaratma durumuna gelecektir. Örneğin, normun sözü açık ve tartışmasız ve anlamı da Anayasa'ya aykırı ise artık anayasaya uygun yorum yapılamayacaktır.

meyecektir. Mesela makalede atıf yapılan ikinci kararda,¹⁰⁴ normdaki “çıkartılacak” sözüne, kelimenin hem sözlük manasından hem de hukuk dilindeki yaygın ve yerleşik kullanımından çok daha farklı bir anlam verilmiştir. Türban kararı ise yasa koyucunun iradesinin tümüyle çöpe atıldığı ciddi bir örnektir. Zira AYM kendisi de bu durumun açıkça farkında olduğundan, başka kararlarında sıklıkla başvurduğu gibi kuralı çıkaran Meclisin tutanaklarına hiç değinmemiş, adeta bu zafiyeti örtmek istercesine normun lafzından son derece zorlama bir şekilde ulaştığı yorumun kanun koyucunun amacıyla da uyumlu olduğunu ispata çalışmıştır. Dolayısıyla doktrinel düzlemde yorumlu ret kararı verilmesi gerektiğini savunanların yasama iradesiyle aradaki uyumu artıracığı iddiaları bu örnekte boşa çıkmış olmaktadır. Ancak burada çoğunlukla tartışılmayan kısım, kanun koyucunun iradesine kanunun yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra ve aradan uzun bir zaman geçtikten sonra aynı önemin atfedilip atfedilemeyeceğidir. Zira zamansal açıdan herhangi bir fark görülmediği takdirde, toplumun ve hayatın dinamizmine ket vurulmuş ve kanun koyucunun iradesine haddinden fazla bir güç atfetmiş olunacaktır. Bu bağlamda zaman bakımından farklı durumlarda farklı riskler söz konusu olmaktadır. Örneğin, AYM’nin önünde yeni yürürlüğe girmiş ve *iptal* davasına konu bir norm varsa kanun koyucunun iradesine ket vurulma riski daha fazladır. Ancak böyle bir durumda yüksek mahkemelerin yerleşik uygulamasına aykırı bir yorum yapılarak Anayasa’ya aykırı uygulamalara kapı açma riski de yoktur. Eğer kanun yürürlüğe yeni girmediyse ve *itiraz* yoluyla önüne geldiyse bu kez de -ilgili normu kabul eden yasama çoğunluğunun değişmiş olması gibi sebeplerle- kanun koyucunun iradesine ket vurulma riski azalırken, yerleşik uygulamalar, İBK’lar vs. bakımından AYM ve diğer mahkemeler arasındaki çatışma riski artmaktadır. Dolayısıyla ilgili norm yorumlanırken ilk durumda normu koyan özneyi merkeze alan bir yaklaşım benimsenmesi, ikinci durumda ise öznedenden ziyade

104 AYM, E.1984/9, K.1985/4, 18/2/1985.

normun kendisini merkeze alan bir yaklaşımın yeğlenmesi daha makul görünmektedir. Bir başka ifadeyle, ilk durumda *subjektif*, ikinci durumda ise *objektif* yoruma başvurulabilir. Bu kapsamda Memiş, kanun koyucunun iradesinin her durumda yorum sınırına işaret ettiğini düşünmemektedir¹⁰⁵. Zira zamansal ve mekânsal değişimler, eski metnin *objektif yoruma* tâbi tutulmasını gerektirebilmektedir. Bir başka anlatımla, ilgili kanun artık farklı şekilde anlaşılacak zorunda olabilir. Objektif sebeplerin kanunun yürürlüğe girdiği zamandaki anlamından uzaklaşması durumunda yargıç hukukî bir tekemmüle girişebilmelidir.

Anayasa'da yer alan AYM'nin kanun koyucu gibi hareketle yeni uygulamaya yol açamayacağı hükmü, yukarıda değiştirildiği üzere doktrinde yorumlu ret kararı verilememesinin dayanağı olarak sunulmaktadır. Oysa bu hüküm, yukarıda belirtilen ikili sınır bağlamında da anlamlandırılabilir. Nitekim AYM'nin yukarıda ele alınan bazı kararlarında da görülebileceği gibi kanun koyucunun amaçlamadığı bir hüküm ilgili maddeye eklemiş olduğu vakidir. Bu tür örneklerin Mahkemenin sınırlarının saptanması açısından son derece önemli olduğunu düşünüyoruz. Ama öte taraftan, AYM'nin bazı durumlarda yasa koyucunun amaçlamadığı Anayasa'ya aykırı bir anlamı temizleme rolü oynayabileceğini de söylüyoruz. Bu bağlamda örneğin şöyle bir kriter kullanılması düşünülebilir: **"Yasa koyucunun amaçlamadığı bir Anayasa'ya uygun hükmü ilgili maddeye eklemek" versus "Yasa koyucunun amaçlamadığı bir Anayasa'ya aykırı hüküm ilgili maddeden çıkarmak/temizlemek"**. İkinci tutum takip edildiği takdirde, yani AYM bu sınırlara uyduğu takdirde yasa koyucu rolüne bürünmesi iddiaları da bütünüyle boşa çıkmış olacaktır. Hatta ikinci tutumun benimsenmesinin AYM'nin negatif kanun koyuculuk rolüne çok daha uygun olduğu da iddia edilebilir. Zira böyle bir imkânı varken iptal kararı vermek, yasa koyucunun iradesine ket vurmak, hukukta boşluk meydana

105 Memiş, E. (2007). s. 116.

getirmek gibi sonuçlara sebep olabilir. Oysa norm lehine davranma ilkesinin (*favor legis*) gözetilmesi demokrasi açısından daha sağlıklı sonuçlar verebilecektir.

Yorumlu ret kararlarının anlamlı olabilmesi için AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcılığını kabul etmek gerekmektedir. Zira aksi takdirde Anayasa'ya aykırı yorumların bizzat AYM'nin açtığı alan sayesinde uygulama imkânı bulma riski söz konusudur. Öte yandan AYM'nin tüm karar türlerindeki gerekçelerin bağlayıcı olduğunu kabul etmek başka sorunlara da kapı aralayabilir. Nitekim AYM kararlarındaki gerekçelerin bir bütün olarak bağlayıcı olduğunu kabul etmek, yukarıda yorumlu reddin teorik tanımı itibarıyla çürütülebilmesi mümkün olduğu gösterilen AYM'yi bir "pozitif yasa koyucu" hâline getirme riskini bu defa gerçek bir tehlike hâline bürüyebilir. Gerçekten de AYM'nin yorumlu ret kararlarındaki gerekçe kısmının tümünün bağlayıcı olduğunu kabul etmek sorunludur. Zira kararla alakası olmayan ve çok sayıda sosyolojik tespitler içeren kısımlar da uzun sayfalardan oluşan gerekçe metinlerinde sıklıkla yer alabilmektedir. Dolayısıyla gerekçedeki yalnızca doğrudan doğruya ulaşılan kararla alakalı olan ve hükme esas teşkil eden kısımların bağlayıcılığı kabul edilmelidir. Örneğin Metin, Anayasa'ya uygun yorum yöntemin kullanımının işlevselleşmesi için kararın temelindeki gerekçelerin bağlayıcı olması gerektiğini ve fakat gerekçenin tamamının değil, hüküm fıkrasıyla zorunluluk ilişkisi içinde bulunan kısmının bağlayıcı olması gerektiğini düşünmektedir¹⁰⁶. Benzer şekilde Göztepe Çelebi, AYM'nin kararlarındaki gerekçe kısmında değindiği her hususun bağlayıcı olmaması gerektiğini söylemektedir¹⁰⁷. Zira gerekçede yer alan bazı açıklamalar kararın esasına ilişkin olmamakta ve hukukilik de taşımamaktadır. Sağlam, Anayasa m. 153'teki bağlayıcılığın AYM kararlarının gerekçelerini de -en azından hükme dayanak teşkil eden kısımları bakımından- kapsadığı

106 Metin, Y. (2008). s. 195-196.

107 Göztepe Çelebi, E. (2016). s. 96-97.

kanaatindedir¹⁰⁸. Bizce de yorumlu ret kararları bağlamında sadece zorunlu olarak hükme dayanak teşkil eden hususlar bakımından gerekçelerin bağlayıcılığın kabul edilmesi daha tutarlı görünmektedir.

Doktrinde yorumlu ret kararına en çok getirilen eleştirilerin başında karara farklı gerekçelerle katılma durumu durumunda ne olacağı sorusu gelmektedir. Burada çoğunluğun gerekçesinin esas alınacağı söylenebilir. Ancak yine de farklı gerekçelerde sayısal eşitlik hâlinde ne olacağı sorusu hâlâ ortada durmaktadır. Bizce bu husus, yorumlu redde karşı ortaya konulan görüşler arasında oldukça güçlü bir yerde durmaktadır. Gerçekten de gerekçe konusu, yorumlu ret karar tekniğinin adeta belkemiği mesabesindedir. Nasıl gerekçenin bağlayıcılığı kabul edilmezse yorumlu ret tekniğinden bahsedilmesi mümkün olmayacağı gibi, hukuk dünyasına AYM tarafından Anayasa'ya aykırı olan yorumu açıklayan gerekçenin sağlıklı ve tutarlı bir biçimde sunulabilmesi de bizce bu karar türünün zorunlu bir varlık şartıdır. Şu hâlde yorumlu ret tekniğine başvuran Mahkemenin, normdaki Anayasa'ya aykırılığı temizleyip, Anayasa'ya uygun anlamları gösteren bir gerekçe ortaya koyması zaruridir. Bu yöndeki bir gerekçenin, hiç olmazsa Mahkemenin karar yeter sayısını sağlayacak kadar üyesince desteklenmesi ve çoğunluk gerekçesi olarak kaleme alınması gerekir. Aksi durumda, Anayasa Mahkemesi üyeleri yorumlu ret kararına ilişkin gerekçede bölünüyorlarsa bu karar tekniğine hiç başvurulmaması icap eder. Nitekim böyle bir durumda yorumlu ret kararının doğası gereği içermesi gereken şartlar oluşmamış demektir ve eğer Mahkeme çoğunluğu bir Anayasa'ya aykırılık tespit ediyorsa, yorumlu ret kararının mütemmim cüzü olan bir gerekçe de üretilemeyeceği için teknik anlamda bir böyle bir karar verilememiş olduğundan, Anayasa'ya aykırılığın yaşatılmasını önlemek adına iptal yönünde hüküm kurulmasından başka bir seçenek yoktur.

108 Sağlam, F. (1996). s. 58-59.

Son olarak Anayasa Mahkemesinin önüne itiraz yoluyla gelen davalarda yorumlu ret tekniğine başvurulması durumunda, derece mahkemeleri ve yüksek mahkemelerin aldığı şekliyle kanunun Anayasa'ya aykırı olduğu iddiası dava-ya konu edilmektedir. Bu kapsamda yorumlu ret yönteminin temel öncüllerinden olan AYM'nin diğer mahkemelerin yorumuyla kayıtlı olmayacağı görüşünün bizce de isabetli olduğu açıktır. Dolayısıyla AYM, bu örnekler bağlamında önüne gelen kurula ilişkin Anayasa'ya aykırılık iddiasını kendi yorumuna göre değerlendirmek zorundadır. Nitekim Anayasa'nın kabul ettiği özel mahkeme usulü neticesinde Anayasa'ya aykırılık konusunda karar verme yetkisinin AYM'ye bırakıldığı her türlü şüpheden uzaktır. Nitekim Mahkemenin itiraz yoluyla önüne gelen davalarda, diğer mahkemelerin görüşüyle bağlı sayılması hâlinde iptal kararı vermek dışında bir seçeneği kalmayacaktır ki bu görüşün savunulamayacağı açıktır. Anayasa Mahkemesinin iptal ve olağan ret kararları gibi yorumlu ret kararlarının da bağlayıcı olduğu diğer mahkemelerce kabul edilmesi durumunda, hukuk sisteminin işleyişinde herhangi bir sorun çıkmayacaktır. Özellikle bireysel başvuru yolunun işlemeyle norm temelli olmasa da olay bazında AYM'nin yorumunun diğer mahkemeleri bağladığının açık olması sebebiyle pek çok içtihadın AYM içtihatlarıyla uyumlulaşmaya başladığı bir denklemde, yorumlu ret uygulamasının da daha stabil bir hâle evrilmesi beklenebilir. Bununla birlikte diğer mahkemelerin ve özellikle Yargıtay ve Danıştay'ın kendilerini AYM'nin gerekçesiyle bağlı görmemeleri ihtimalinin yorumlu ret uygulaması açısından önemli bir handikap olduğunun altı çizilmelidir. Zira bu durumda, AYM'nin açıkça tespit ettiği bir Anayasa'ya aykırılığın uygulanmaya devam etmesi söz konusu olacak ve bilhassa itiraz yolunda geçerli olan on yıl yaşağı sebebiyle uzun yıllar söz konusu Anayasaya aykırılığın yaşaması mümkün olabilecektir. Böyle bir durumda Anayasaya aykırılığı önlemek için diğer yüksek mahkemelerin içtihadını değiştirmesi veya kanun koyucunun bahse konu yapısal sorununu ortadan kaldırmak üzere yeni bir düzenleme yapması

dışında bir seçenek kalmayacaktır. Böyle bir riskin alınması bizce anayasallık denetiminin amacıyla örtüşmez. Dolayısıyla özellikle diğer yargı kollarının temyiz mahkemelerince uzun yıllardır uygulanan müstakar içtihatlar söz konusu olduğunda, her ne kadar bu yorumlarla kayıtlı olmasa da, AYM'nin herhangi bir Anayasaya aykırılık tespit etmesi hâlinde, kendi yorumunun uygulanmaması riskini göz önünde tutup yorumlu ret kararı vermek yerine iptal seçeneğini tercih etmesinin anayasallık denetiminin amacına daha uygun olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ANAYURT, Ömer (2022). *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- ARSLAN, Zühtü (2008). Anayasa Mahkemesinin 'Yorum Tekeli', Yargısal Üstünlük ve Demokrasi, içinde Yazıcı, Serap, Gözler, Kemal, Göztepe, Ece (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan C. 2* (ss. 59-86), Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÇAĞLAR, Bakır (1984). "Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. 5., S. 1-3., ss. 3-34.
- DÖNER, Ayhan (2008). Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gereklilerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar, içinde Yazıcı, Serap, Gözler, Kemal, Göztepe, Ece (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan C. 2* (ss. 215-233), Ankara: Yetkin Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (2002). *Anayasa ve Özgürlük*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ERGÜL, Ozan (2007). *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2018). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2021). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2023). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınları.
- GÖZTEPE ÇELEBİ, Ece (2016). "Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı" *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 32., S.1., ss. 93-118.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (2008). Anayasa Mahkemesi Karar Gereklilerinin Bağlayıcılığı Sorunu, içinde Yazıcı, Serap, Gözler, Kemal, Göztepe, Ece (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan C. 2* (ss. 365-398), Ankara: Yetkin Yayınları.

- İBA, Şeref ve KILIÇ, Abbas (2024). *Anayasa Yargısı Dersleri*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- KABOĞLU, İbrahim (2007). *Anayasa Yargısı*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- KARAN, Ulaş (2018). *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- KAYA, Semih Batur (2017). *Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- KÖKÜSARI, İsmail ve GEDİK, Ömer (2024). *Türk Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- MEMİŞ, Emin (2007). *Anayasaya Uygun Yorum*, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- METİN, Yüksel (2008). *Anayasanın Yorumlanması*, İstanbul: Asil Yayın Dağıtım.
- ODER, Bertil Emrah (2010). *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, İstanbul: Beta Yayınları.
- ÖDEN, Merih (2023). *Türk Anayasa Yargısında Norm Denetimi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2005). Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu, içinde Ergül, Ozan (Ed.), *Demokrasi ve Yargı* (ss. 336-351) Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2020). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- SAĞLAM, Fazıl (1996). "Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesi'nin Yasama Yürütme ve Yargı ile İlişkisi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 13., ss. 43-60.
- ŞAHBAZ, İbrahim (2020). "Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu", *MHFD*, S. 2., ss. 341-382.
- TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2019). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Basım Yayın.

TUNÇ, Yaşar (2010). "Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı Konusuna Farklı Bir Bakış", *THD*, C. 5., S. 47., ss. 29-39.

YÜKSEL, İsmail (2013). *Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Kararı*, Ankara: Adalet Yayınevi.